

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA FONETIKU

2014./2015.

Kristina Đeno

**METODIČKA OBRADA DEBATE U NASTAVI
HRVATSKOGA JEZIKA U SREDNJIM ŠKOLAMA**

DIPLOMSKI RAD

MENTORICA: dr. sc. Elenmari Pletikos Olof, doc.

Zagreb, kolovoz 2015.

„Dobar vođa sudjelovat će iskreno i temeljito u raspravi, sa spoznajom da na kraju on i druga strana moraju biti jedno drugome bliži te izići jači. Tu spoznaju nemaju oni koji su oholi, površni i neupućeni.“

Nelson Mandela

SADRŽAJ

1	UVOD.....	3
2	KRATAK PREGLED POJMA I POVIJESTI RETORIKE.....	4
2.1	Retorika i rasprava.....	4
2.2	Retorika kroz povijest.....	7
2.3	Retoričke vrste.....	9
2.4	Retoričke vrste u nastavi hrvatskoga jezika	10
3	O DEBATI.....	13
3.1	Definicija debate.....	13
3.2	Debata kroz povijest.....	16
3.3	Sadašnjost debate	18
3.4	Priprema i tijek debate	19
3.4.1	Tvrdnja	21
3.4.2	Definicija.....	22
3.4.3	Argumentacijska linija.....	23
3.5	Oblici debate	26
3.5.1	Karl Popper debata	26
3.5.2	World Schools debata.....	27
3.6	Govor i izvedba govora kao osnovni element debate.....	28
4	DEBATA U NASTAVI.....	30
4.1	Ciljevi debate kao dijela nastavnoga programa	30
4.1.1	Debata kao nastavna tehnika	32
4.2	Rasprava u nastavi hrvatskoga jezika	33
4.2.1	Analiza udžbenika	35
4.3	Teze za debatno natjecanje.....	40
4.3.1	Teze za debatno natjecanje u okviru nastave hrvatskoga jezika.....	42
5	ZAKLJUČAK.....	43
	SAŽETAK.....	44
	ABSTRACT.....	45
	LITERATURA.....	46
	Korpus udžbenika	50

1 UVOD

Cilj je pisanja ovoga diplomskog rada preispitati mjesto retoričke vrste debate u današnjemu obrazovnom sustavu, posebno kao zasebne nastavne jedinice u okviru predmeta *Hrvatski jezik*. Željelo bi se provjeriti i promišljati kakvoću takva pristupa s obzirom na debatnu teoriju i s obzirom na njezin potencijal u razvijanju mnogih životnih učeničkih vještina. Kao središnja nit vodilja propitkuju se razlozi za primjenu debate u nastavi.

Dakle, jednostavnije rečeno – u ovome redu prepliće se debata kroz prizmu nastavne jedinice i debata u statusu nastavne tehnike. Kako bismo je učinkovito mogli koristiti kao tehniku, važno ju je jasno obraditi kao jedinicu na za to predviđenim satima materinjega jezika.

Motivacija i vodilja kroz rad su i Škarićeve riječi: *Ako naše školstvo želi mladež cjelovito pripremiti za ovaj naš svijet i usmjeriti mu svijest prema njemu, onda kolebanja oko uvođenja retorike u škole ne može biti* (Škarić, 2000: 12).

Javnim govorom se, kako to razlaže Škarić (2000: 9), želi *obavijestiti i poučiti, sporazumjeti i solidarizirati, razjasniti i urazumjeti, uvjeriti u dobro i pridobiti za općekorisno, stvarati i navesti na stvaranje, uljuditi ljudske odnose i oplemeniti ljudski prostor*. Upravo ovaj citat možemo primijeniti i na debatu.

Srž je rada debata u svojoj povijesti, sraslosti s otvorenim dijalogom i demokracijom, u svojoj teoretskoj i praktičnoj kompleksnosti, ciljevima te učincima na ljudske kompetencije. Upravo zbog toga što je, na neki način, debata „retorika u malom“, isprva se pozornost pridaje retorici općenito, kako bi se deduktivno došlo do rasprave. Kroz nekoliko potpoglavlja pokušava se sažeto donijeti prikaz pravila, zakonitosti, dubine i širine te mogućnosti ove retoričke vrste. Debata kao nastavna jedinica može se obraditi na nastavi hrvatskoga jezika u srednjoj školi, a kao nastavna tehnika vježbanja i usvajanja gradiva može se koristiti u nastavi svih predmeta.

Svrha je rada utvrditi koliko se u hrvatskome nastavnom programu pridaje pozornosti retoričkoj vrsti debati. Polazi se od pretpostavke da je debata u našem školskom sustavu, barem deklarativno, dobila mjesta, no ipak ne mjesto koje odista zaslužuje.

2 KRATAK PREGLED POJMA I POVIJESTI RETORIKE

„*Poeta nascitur, orator fit.*“
(*Pjesnik se rađa, govornikom se postaje*).

2.1 Retorika i rasprava

Još od samih početaka retorike¹, rasprava je imala istaknuto mjesto. I u svojim počecima, kao sirakuškim parničenjima, kao ideja u Protagorinoj relativističkoj filozofiji, kao dio poduke sofista, preko srednjovjekovnoga *triviuma* (kao dio retorike), pa sve do danas kad vrlo često služi kao vježba za sve retoričke vrste. Zbog toga ne možemo izolirano promatrati povijest debate, nego samo i jedino u kontekstu razvoja retorike (Kempf, 1998). Kultura govorenja i vještina aktivnoga slušanja u mnogim područjima svijeta uzdigne su se visoko na ljestvici poželjnih vještina. Tako je odvajkada, jer je umijeće uvjeravanja drugoga u naše stavove, ideju, nagovaranje na akciju, pridobivanje ili pak odvratanje slušatelja od njegovih nakana staro koliko i sam govor.

Danas je potrebno proučavati retoriku kao modernu znanost u svjetlu suvremenih dostignuća i posebice medija gdje ona zauzima odlučujuće mjesto. No, kako naglašava profesor Joachim Knape (2007) sa Sveučilišta Tübingen – retorička teorija pritom uvijek treba polaziti od antike kako se ne bi otkrivalo već otkriveno, no treba iznalaziti i nove teorijske koncepte da bi odgovarala zahtjevima našega vremena. Dvije su pritom definicije retorike rasprostranjene u antici: prva je da je ona umijeće uvjeravanja, *ars persuadendi*, a druga da je umjetnost dobra govorenja, *ars bene dicendi* (Knape, 2007). Aristotel u svojoj *Retorici* razlaže da je ona sposobnost uočavanja bitnoga i primarnoga svojstva kojim se može uvjeriti, a koje svojstvo krije u sebi svaki predmet ili pojava (prema Škarić, 2000: 9). Prema Ciceronu, retorika je umijeće govorenja prilagođeno za uvjeravanje: *ars dicendi accomodata ad persuadendum* (ibid., 9). Dakle, osnovna nakana javnoga komuniciranja jest postizanje željenoga cilja, tj. da se netko pridobije za određenu akciju ili ideju. No, javni govor sa sobom nosi određenu težinu i odgovornost izgovorene riječi, on je bitno drugačiji od privatnoga.

¹ Retorika, grč. *téchnē rhētoriké* – umijeće govorenja.

Promotrimo pomno kako se zapravo ove definicije mogu donekle upotrijebiti i za definiranje rasprave same.

Još je Aristotel definirao tri vrste govora: sudski (*genus iudicale*) usmjeren na prošlost, politički (*genus deliberativum*) usmjeren na budućnost te pohvalni ili pokudni govor, epideiktički (*genus demonstrativum*), usmjeren na sadašnjost (Götttert, 1998: 17). Svaki govornik ima tri zadaće koje njegov retorički oblikovan tekst usmjeren publici treba ispunjavati: *docere*, *delectate*, *movere* – životu poučiti, u radosti uzdržati i emocionalno dotaknuti.

Tablica 1 Tri zadaće govornika (Götttert, 1998: 22)

Zadaća govornika		
intelektualna	blagi afektivni cilj	visoki afektivni cilj
uviđanje	umirivanje	izazivanje
logos	ethos	pathos
podučiti (<i>docere</i>) potkrijepiti (<i>probare</i>)	pridobiti (<i>conciliare</i>) razveseliti (<i>delectare</i>)	ganuti (<i>movere</i>) potaknuti (<i>concitare</i>)

Za Aristotela je u njegovoj definiciji retorike govorničko uvjeravanje zapravo – spoznajni instrument, a nikako vještina zamagljivanja istine, jer ga vidi kroz iznošenje bitnoga i primarnoga svojstva koje u sebi krije svaki predmet (Škarić, 2000: 10). Prema Knapeovoj (2007) retoričkoj teoriji), prvi glavni aspekt retorike jest komunikator, *orator*, kako ga je nazvao Kvintilijan; u klasičnome komunikacijskom modelu nazvan *pošiljatelj*.

Čovjek postaje *oratorom*, govornikom, kada komunikacijski pokušava ostvariti određeni cilj, *telos*, koji smatra opravdanim. Upravo zbog brojnih *situacijskih i strukturalnih zapreka*² koje stoje na putu njegovu komunikacijskom uspjehu, govornik mora mudro odabrati komunikacijska sredstva kojima može utjecati na svoje slušatelje. To je sredstvo, razlaže Knape (2007: 17), *opus*, djelo koje stvara retorički stručnjak, a to znači dobar prozni tekst, *bona oratio*. *Dobro govorenje* način je formuliranja teksta koji uzima u obzir pravila i

²Situacijske su one zapreke koje proizlaze iz okolnosti koje se mijenjaju, primjerice neprijateljska publika u trenutku držanja govora. Jezične, tekstualne i medijske zapreke spadaju u strukturalne zapreke, one koje proizlaze iz nepromjenjivih struktura; tu spadaju i kognitivne smetnje – prodrijeti u zatvoreni kognitivni sustav drugoga predstavlja veliku smetnju (Knape, 2007: 17).

spoznaje retorike (ibid.). Još je u antici udaren temelj procesu nastanka govora koji uključuje pet faza (*partes artis*).

Tablica 2 Učenje o nastanku govora podijeljeno na pet zadataka *oratora* (Knape, 2007: 18)

Faze rada	Procesi rada	Rezultati
kognitivna	1. <i>inventio</i> (pronalaženje) 2. <i>dispositio</i> (strukturiranje)	tekst
semiotička	3. <i>elocutio</i> (oblikovanje teksta)	
performativna	4. <i>memoria</i> (pohranjivanje) 5. <i>actio/pronuntiatio</i> (posredovanje)	izvedba

Ciceron razvija poznatu stilsko-stilističku trijadu: *jednostavan (genus humile)*, *srednji (genus medium)*, *uzvišeni stil (genus grande)* (Aleksandrov-Pogačnik, 2007: 25).

Nakon kratkoga uvoda u područje kojim se bavi retorika i uvida u njezino područje djelovanja, prirodno nam se nameće analogija kako je debata – zapravo, retorika u malome! Kako bismo održali kvalitetnu debatu, treba nam poznavanje i primjena mnogih općih odrednica same retorike. Imajući to u vidu dok proučavamo neke osnovne retoričke postulate, bit će nam jasnija i sama koncepcija debate. Krenuvši od pet faza nastajanja govora, a na koji isti način nastaju izlaganja u debati, preko pet dijelova svakoga govora, a koji su sadržani u svakom jasnom i konciznom izlaganju; preko zadaća govornika koje kod *oratora* u debati ostaju iste kako bi se došlo do *telosa*, cilja, a to je pobjeda uvjerivši suce i publiku u ispravnost vlastitih stavova. Popis bi se mogao nastaviti sve dotle dok ne bismo iscrpili svu usporedbu, preko argumentacije i vještine slušanja do govorničke izvedbe. To potvrđuje i Kempf (1998: 4) koja zapaža kako je *veliki dio debate zapravo naizmjenični niz suprotstavljenih monologa, od kojih je svaki, premda se nužno osvrće na sve prethodno rečeno, zapravo mali cjeloviti govor, i očekuje se da bude po pravilima dobrog govorništva.*

2.2 Retorika kroz povijest

„Govori pa ću te vidjeti“.

Sokrat

Govorništvo izranja iz dubine ljudskoga bića s pojavom društvenoga života koji je imanentan čovjeku, jer je čovjek, prema Aristotelu, *zoon politikon*, društveno biće. U antici je retorika bila temelj obrazovanja, *regina artium*, *kraljica umijeća*, a za Hesioda je ona bila Božji dar (Šego, 2005). Grci su govorništvo podigli na visoku razinu te ga učinili umijećem (Pandžić, 2007). Utemeljitelj starogrčke retorike je Koraks, a prvu govorničku školu u Ateni utemeljio je sofist Gorgija (ibid.).

Sokrat je, za razliku od njih tvrdio da postoje vječiti pojmovi dobra i zla te je razvio način komunikacije u kojima bi sugovornicima postavljao uzastopce sugestivna pitanja, vodio ih do umne spoznaje i javnoga razotkrivanja istine (Pandžić, 2007). Upravo je ta njegova metoda bila dijalektička, smatrao je da se znanje krije u svakome, samo ga treba znati izvući. Tako bi ciljanim pitanjima iznuđivao prikladne odgovore. Kempf (1998: 4) navodi kako dijalektika i debata imaju dodirnih točaka. Obično je barem jedan dio debate pravi dijalog u kojem se primjenjuje sokratovska dijalektička metoda, najčešće u obliku unakrsnoga ispitivanja, *u kojem se protivnika pokušava smišljenim nizom pitanja navesti na prikladne odgovore ukazujući na kontradikcije i druge logičke greške ili netočne navode, slučajne ili namjerne* (ibid.).

Platon je za retoriku pokazivao veliko zanimanje i brigu; vjerovao u njezinu moć, utjecaj i ljepotu; no i upozoravao na opasnosti retorike i govorništva koji pod utjecajem sofista nisu bili u službi istine nego uspješnoga uvjeravanja pod svaku cijenu. Bojao se negativnoga utjecaja na javnost ukoliko bi se retorika služila vjerojatnošću, a ne istinom te demagoški služila za obmanjivanje naroda; kao što je bio slučaj s pogubnim djelovanjem javnoga govora u 20. stoljeću (Hitler, Mussolini, Mao Tse). Teorija i umijeće retorike posebno se cijeni u tzv. Periklovo doba (sredina 5. stoljeća prije Krista), poznato još i kao razdoblje grčke demokracije. Aristotelov doprinos retorici nemjerljiv je, a njegovo djelo *Retorika* već je dvadeset i tri stoljeća temelj europskoga odgoja i izobrazbe govornika.

Najpoznatiji rimski govornik bio je Ciceron, koji je ponajviše doprinio teoriji govorništva baveći se obrazovanjem mladih kako bi stekli visoku razinu govorničkoga umijeća,

zahtijevajući od njih uvjerljivost i široku kulturu (ibid.). Zahvaljujući Kvintilijanu, koji je bio jedan od najboljih rimskih teoretičara govorništva i procjenitelj govorničkoga umijeća, u 1. st. govorničko školstvo doseže najvišu razinu (ibid.).

Retorika se održavala i njegovala stoljećima: u doba procvata crkvenoga govorništva (*sermones*), kao dio *triviuma*³ u srednjovjekovnome školstvu, u renesansi na temeljima ciceronijanske tradicije te u klasicizmu. Retoričke figure bile su neizostavan dio barokne poetike. Iznenadno se izgubila u 19. stoljeću kada je iz teorije nestalo normativnosti, kada je mimetičko smijenjeno kreativnošću i nadahnućem genija, tj. stupanjem romantičara na književnu i akademsku scenu. Nakon toga, u modernitetu, scijentizam je glavno mjerilo vrijednosti i znanost postaje ideologija. Aleksandrov-Pogačnik (2007: 26) opisuje prekretnicu od dotadašnjega stanja, drugu polovicu 20. stoljeća riječima: *ubrzanim razvitkom sredstava javnoga priopćavanja, posebice govornih medija, u pretvorbi svijeta u ekran, zatečeno stanje obilježila je i sveopća nemuštosť, pa se u „potrazi za izgubljenim govorom“ dogodio i povratak retorici*. To potvrđuje i Škarić (2007: 30) koji pojašnjava kako je postmodernizam sve ono sređeno i pravilno poredano – ponovno pomiješao; sve ono što ne prati golema uspješna retorika promicanja, brand, postaje ništetno.

Na ovome mjestu valja istaknuti vrlo razvijenu i naprednu institucionalizaciju retorike u američkim školama i na sveučilištima upravo početkom 20. stoljeća pod projektom *New Rhetoric*⁴. Retorički odsjeci u Americi⁵ danas postoje na većini sveučilišta, a njihovi opisi mijenjaju se s obzirom na težište: *komunikologija (communication science) obuhvaća sve aspekte retorike i nove retorike od teorije teksta, analize i nastajanja govora sve do novinarskih i medijskih tehnika rada; a govorništvo (speech communication) usmjerava se na*

³ Nastavne osnove pod zajedničkim nazivom *trivium: lingua, ratio i tropus – gramatika, logika i retorika* (Pandžić, 2001: 93).

⁴ Ponovno otkrivanje koncepta retorike i sistematična recepcija retorike u 20. stoljeću dolazi iz SAD-a, gdje se početkom dvadesetih godina počinje etablirati i postaje poznata pod imenom *Nova retorika*. Reklame i propaganda vide se kao sredstvo uvjeravanja i argumentiranja, počesto i manipulacije. Radijska i televizijska komunikacija otvorile su nove, savršenije mogućnosti utjecanja na mišljenja, stavove i društvenu modu; te treće, demokratizacija i politička aktivnost američkih građana pokazala je izraženu potrebu za retoričkim, argumentacijskim sposobnostima (Ueding, 2009: 98.–99.). Perelmanova *Nouvelle rhétorique* unaprjeđivanje je retoričke tradicije pridonoseći joj teorijom argumentacije (ibid.).

⁵ U Europi je situacija nešto lošija, no na fakultetima u Kopenhagenu, Bruxellesu, Francuskoj i Njemačkoj, retorika je znanstveno utemeljena. Jedno od trenutno najvećih i najrazvijenijih europskih znanstvenih instituta za retoriku nalazi se Tübingenu u Njemačkoj, gdje na retoričkim projektima surađuje više od 400 znanstvenika te se studij retorike praktično usmjerava na tradicionalne medije poput radija, novina i knjiga, ali i na film i televiziju te odnose s javnošću i reklamiranje (Ueding, 2009: 123.–124.).

povijest retorike, antičku retoriku i opću teoriju govorništva (Ueding, 2009: 121)⁶. Valja posebno naglasiti da središnji dio na fakultetima novinarstva i masovnih medija zauzima upravo praktična retorika.

2.3 Retoričke vrste

Retorika je razvojem tehnologije razvila i svoje dosege te tako danas obuhvaća sve oblike pisane i govorne komunikacije. Profesor Knape naglašava da je *retorika u praksi savladavanje strateških komunikacijskih postupaka usmjerjenih na uspjeh* (Knape, 2007: 13). S njime se slaže i profesor Škarić (2000: 13) tvrdeći kako je suvremeno javno govorenje vrlo raznoliko i razbucano, ne ubraja samo tri vrste govora kao u antici, te pobrojava retoričke vrste koje se jasno ocrtavaju kako bi ih sistematizirao i olakšao retoričku obuku.

Tablica 3 Suvremene govorne vrste (Škarić, 2000: 14.–21.)

Razgovori	Kratki monolozi	Govori	Posebne govorne vrste
službeni razgovor	uvodna riječ	svečani prigodni govori	voditeljstvo
anketa	izjava	zdravice	obavijest-najava
intervju	vijest	pozdravni govori	prevođenje
debata	diskusija	nekrolozi	prijenos
razgovor na temu	komentar	referati, koreferati, predavanja	pripovijedanje
nabacivanje ideja (<i>brainstorming</i>)	izvještaj		recitiranje

Prema ovoj podjeli, debata se ubraja u razgovor (grč. *dialogos* – razgovor; *dia* – kroz, *logos* – riječ, govor), a debata je zbog svoje forme, zanimljivosti i cilja vrlo prikladna za televizijski prijenos, ali i, kako ćemo u nastavku vidjeti, kao metoda, nastavna jedinica i aktivnost u školama.

⁶ S njemačkoga prevela Kristina Đeno.

2.4 Retoričke vrste u nastavi hrvatskoga jezika

Poetika i retorika u antici su bile opisne discipline, no k tome su bile i normativne i tehničke, što bi značilo – proizvodne. Upućivale su kako se koristiti retoričkim tehnikama, kako stvarati, kako ih naučiti i upravo su stoga mogle biti sastavnice školskoga programa. To je njihov imanentni kontekst, nisu bile samo receptura, niz naputaka za vještinu govorenja i pisanja (Aleksandrov-Pogačnik, 2007: 25). Nema sumnje da su govorničke vještine cijenjene, ako ne i poželjne u današnjemu modernom, ubrzanom tehnološkom dobu. Makar današnji obrazovni sustav ne ostavlja mnogo prostora za ostvarenje u govorničkom umijeću, danas se u Hrvatskoj poneke škole vraćaju korijenima te održavaju izborni predmet pod nazivom Govorništvo ili pak Retorika na kojemu se obrađuju retoričke teme, prema nastavnom planu na satovima jezičnoga izražavanja (u sklopu nastave hrvatskoga jezika) učenici također mogu vježbati svoje govorničke vještine, a na brojnim fakultetima postoji kao obvezni ili izborni kolegij. Govoreći o debati, sve je veći broj i srednjoškolskih debatnih klubova kao izvannastavne aktivnosti u kojoj učenici mogu sudjelovati.

Predmet Govorništvo korelira u prvom redu s nastavom hrvatskoga jezika. U poznatom (vrlo popularnom i često citiranom) kurikulumu predmeta Govorništvo Gimnazije „Fran Galović“ iz Koprivnice, dostupnomu u internetskom časopisu „Pogled kroz prozor“, profesorica Novosel, koja je i idejni začetnik plana ovoga predmeta, donosi teme koje se obrađuju, metodiku podučavanja, te ishode, ciljeve i motivaciju za održavanje predmeta u gimnaziji. *Saznanja i sadržaji koje učenici usvoje na satovima govorništva pomažu im i u ostalim predmetima u smislu boljega snalaženja u koncipiranju različitih govorničkih oblika, primjerice izlaganja, referata, rasprava* (Novosel, 2010).

Osnovni je cilj predmeta da učenici svladaju temeljne govorničke vještine i osposobe se za izvođenje bilo kojeg oblika govora, odnosno bilo kojeg oblika javne komunikacije. Učenike se želi potaknuti da što jasnije osmisle sadržaje koje žele izlagati (što podrazumijeva kvalitetno istraživanje, skupljanje informacija, usustavljanje podataka, uočavanje bitnih podataka, organizaciju građe, argumentiranje i dokazivanje određenih teza), da u javnom nastupu budu uvjerljivi i sigurni (što uključuje svladavanje treme i straha u bilo kojem obliku govorenja pred skupinom ljudi) i da usvoje sposobnost što sadržajnijeg i kvalitetnijeg usmenog izražavanja. Ono što je izrazito važno tvorcima izbornoga predmeta je želja da bude

koristan i svrsishodan učenicima, da bude primjenjiv u svim njihovim budućim područjima rada: društvenim, humanističkim, prirodosnanstvenim ili tehničkim.

U kurikulumu je pregledno prikazan plan godišnje nastave i sljedeće teme: povijesni pregled govorništva, govornički žanrovi i vrste (vrste govora, oblici govora, suvremene govorne vrste, intervju, *oluja mozgova*, diskusija, prigodni govori), priprema govora (prikupljanje građe za govor, nacrt govora, početak, srednji dio i završni dio; logika govora, argumentacija, retoričke figure), izvedba govora (govorne vrednote, jačina glasa i tempo govorenja, dikcija, neverbalna komunikacija, prevladavanje straha i treme, analiza govora, vježbanje govora), slušanje govora (razine slušanja, razvijanje sposobnosti slušanja govora, izrada bilježaka, ideološki govor, propagandni govor, govor masovnih medija), rad na govorima (analiza govorničkih primjera, izvedba učeničkih govora, analiza i vrjednovanje).

U Nastavnom programu za gimnazije (NPG, 1995.) i Nastavnom programu za strukovne škole u sklopu nastavnoga predmeta Hrvatski jezik, nalazi se uz nastavno područje a) Hrvatski jezik, b) Hrvatska i svjetska književnost i nastavno područje c) Jezično izražavanje (vidi: internetski izvori). U obvezatnom programu Jezičnoga izražavanja programom se *predviđaju različiti oblici usmenoga i pismenoga izražavanja; uključuju se umjetnički i neumjetnički tekstovi na kojima se uočavaju zakonitosti njihova stvaranja, tumačenja i prihvaćanja*. Obrađeni oblici u programu jezičnoga izražavanja su, kako je navedeno, usklađeni s programom hrvatskoga jezika, književnosti i komunikacijskim potrebama.

Pandžić (2001) navodi kako je nedostatak upravo nastavnoga područja Jezično izražavanje u bivšem Programu hrvatskog jezika za gimnazije (neslužbeno i za strukovne škole) bila jedna od njegovih najvećih slabosti. Jezično izražavanje u većini drugih zemalja zauzima čelno mjesto u ustroju nastavnoga predmeta, pa i prema tome vidimo njegovu stvarnu vrijednost. Smisao ovoga dijela jest razvijati učenički usmeni i pisani potencijal, dok nas u ovome radu zanima dio iz govornoga izražavanja, retorička vrsta debata.

Jedna od svrha nastave hrvatskoga jezika jest *steći jezično znanje, jezičnu kulturu i sposobnosti za porabu hrvatskoga jezika u svim tekstovnim vrstama, funkcionalnim stilovima i priopćajnim sredstvima, te steći jezičnu, književnu, kazališnu i medijsku kulturu kojom se pojedinac potvrđuje kao samosvojno biće sposobno za život s drugima u snošljivosti i*

različitostima što ih pruža demokratsko društvo (NPG, 1995.). Ti ciljevi ispunjavat će se upravo retoričkim vrstama u kojima će se učenici okušavati u nastavi, a idealna vrsta za drugi dio prethodne rečenice upravo je debata, koju je i iznjedrilo demokratsko društvo.

Analizom Nastavnoga programa za gimnazije i strukovne škole, dva gimnazijska udžbenika, *Fon-Fon* i *Učimo hrvatski jezik* te udžbenika za četverogodišnje strukovne škole *Hrvatski jezik*, utvrdilo se i koje su to nastavne jedinice uključene u sami program Jezičnoga izražavanja i na koji način su ih autori obradili i približili učenicima u gimnazijama i strukovnim školama. Radi boljšega pregleda, nastavne jedinice u gimnazijama i strukovnim školama podijeljenima po razredima, donosimo u sljedećoj tablici. Ovdje valja napomenuti da se u hrvatskim udžbenicima koristi hrvatskom rječju *rasprava* kao istoznačnicom s rječju *debata*.

Tablica 4 Nastavne jedinice u dijelu „Jezično izražavanje“ prema Nastavnom programu za gimnazije i strukovne škole, Hrvatski jezik

Razred	Nastavne jedinice	
	Gimnazije	Strukovne škole
1.	Pisano i govorno izražavanje, Govorenje, Tekst Opis, Tumačenje, Raščlamba, Dijalog, Monolog i unutarnji monolog	Pisano i govorno izražavanje, Govorenje, Čitanje, Prepričavanje, Bilježenje, Dnevnik, Tekst, Tumačenje, Dijalog i monolog
2.	Životopis, Prikaz, Sažetak, Upućivanje	Životopis, Prikaz, Upućivanje, Pismo
3.	Dokazivanje, Recenzija, Usmeno predavanje, Javni govor, Priopćenje	Usmeno predavanje, Javni govor, Priopćenje, Tumačenje, Čitanje stručnog teksta
4.	Rasprava, Esej, Komunikacijski tekstovi, Referat	Rasprava, Esej, Komunikacijski tekstovi, Zapisnik

Iz prikazanoga je vidljivo kako je u nastavnom programu zastupljeno načelo vertikalnoga slijeda, pa su se učenici postepeno od početka upoznavali s vrstama teksta i retoričkim vrstama, te bi slijedom toga, u trećem ili četvrtom razredu srednje škole trebali biti spremni za krunu retorske prakse kao što je javni govor ili pak debata (Benjak, 1994).

Škole koje nude izborni predmet Govorništvo u Hrvatskoj su, nažalost, u manjini, makar je jasno da su svi sadržaji koji se obrađuju i sve vještine koje se žele razvijati na

nastavi materinjeg jezika prirodno povezane s nastavom govorništva. U Hrvatskoj se srednjoškolci mogu baviti debatom i kao konkretnom izvannastavnom aktivnošću u pojedinim srednjim školama, dakle u školskome debatnom klubu. Nadajmo se da je ovakvih inicijativa u školama sve više i da ih vode kompetentni i za to obrazovani treneri.

3 O DEBATI

„*Perorare aude*“.
(*Imaj hrabrosti, otvoreno se poslužiti svojom vlastitom moći izražavanja.*)

Retorički imperativ

Raspravljajući proširujemo znanje i vidike, vježbamo um i govor, čak i onda kada mislimo da nismo osobito nadareni, raspravljajući usavršavamo sposobnosti i umijeće komuniciranja (Šego, 2005). Raspravljanje bez sumnje zahtijeva mnogo truda i vremena, ali donosi i višestruku korist. Jača naše samopouzdanje, analitičnost, logičnost, kritičnost, vještinu usmenoga izražavanja i ukrašavanje govora *ad hoc*, omogućuje nam uranjanje u sebe i duboko i intenzivno promišljanje o konkretnom problemu, snalaženje u različitim situacijama, razumijevanje drugih i toleranciju prema drugačijemu mišljenju (Šego, 2005: 167).

3.1 Definicija debate

Svaka debata treba započeti definicijom, stoga ćemo i mi poglavlje o debati započeti određenjem pojma debata. Raspravljati se treba kako bi se održao duh demokracije, sloboda govora, pravo na vlastito mišljenje, kako bismo se oblikovali kao osobe i legitimno zastupali vlastiti nazor. U srži demokracije upravo je debata. Demokracija izvorno grčki znači *vladavina naroda*, a to nas upućuje dalje na zastupanje vlastitoga mišljenja i borbu stavova. Makar je riječ *debata* srednjovjekovne francuske provenijencije, izvore javne debate možemo tražiti s prvim daškom demokracije u staroj Grčkoj i Rimu.

Riječ *debata* dolazi od starofrancuske riječi *debat-re* – boriti se, te iz latinskog *batluere* – tući (Broda-Bahm, Kempf i Driscoll, 2004: 29).

Škarić (2000: 16) donosi i definiciju debate kao *razgovora na temu u kojoj sugovornici zauzimaju oprečne stavove uz prisustvo sudaca-slušatelja čiji je smisao razborito rješenje dilema, a čiji ishod ovisi o logičnosti, oštroumnosti i logičnosti*.

Lukić (2013) u svojem predavanju donosi definiciju debate kao *formalizirane, strukturirane i argumentirane rasprave na unaprijed zadanu tezu u kojoj se sučeljavaju dvije suprotstavljene strane – afirmacijska i negacijska s točno definiranim zadacima*.

Hrvatsko debatno društvo (dalje: HDD) (2015) debatu *definira kao strukturiranu i argumentiranu raspravu*, a ovisno o formatu debate unaprijed je određeno koliko govornika sudjeluje, kojim redoslijedom i koliko vremena govornici imaju za svoje govore. Svakoj strani mora se omogućiti jednak broj i trajanje javljanja, te zaštita od upadanja druge strane za vrijeme njihova govora.

Da bi se određeno raspravljanje smatralo upravo debatom mora ispunjavati nekoliko uvjeta: da postoji a) jasno eksplicirana tvrdnja oko koje se b) dvije strane c) argumentirano sukobljavaju poštujući određena d) strukturalna pravila. Debatanti ne uvjeravaju jedni druge, nego se bore za e) glas suca koji svoju odluku temelji na onome što je izneseno u debati i na načinu na koji je izneseno. Freeley i Steinberg (2005: 4) donose svoje promišljanje o debati kao o *procesu propitivanja i zagovaranja, načinu na koji se dolazi do obrazložene prosudbe o nekoj tvrdnji. Pojedinci se mogu koristiti debatom da bi dosegнули rješenje u vlastitom umu, s druge strane, pojedinci i grupe mogu se koristiti njome kako bi pridobili druge za vlastito mišljenje. Debata pruža razložne dokaze koji idu u korist tvrdnji i protiv nje. Zahtijeva kritičko mišljenje jer nalaže da slušatelji i protivnici komparativno procjenjuju dokaze u natjecanju*.

Javna debata definira se kao *manje ili više formalni događaj u kojem se zastupnici koji zagovaraju suprotne strane kontrovezne teme koriste argumentima i snagom govora kako bi izrazili svoja vlastita stajališta i reagirali na suprotstavljena s ciljem odobravanja od strane velike i nespecijalizirane publike* (Broda-Bahm, Kempf i Driscoll, 2004: 13).⁷ Ono što razlikuje *javnu debatu* od debatiranja na službenim debatnim natjecanjima jest to što se izvodi ispred usko specijaliziranoga sudca, a ne ispred publike; te se u mnogo slučajeva odigrava gotovo u privatnosti u usporedbi s javnom debatom (ibid., 14). Čak ni one debate koje se

⁷ S engleskoga prevela Kristina Đeno, kao i svi ostali prijevodi, ukoliko nije drugačije naznačeno.

održavaju na turnirima kojima je zadaća da oponašaju iskustvo raspravljanja ispred širokoga auditorija u javnosti ne smatraju se doista javnom debatom, nego tek dobrom pripremom za istu (ibid.).

Klasificira se u dvije velike kategorije: *primijenjena i edukativna debata* (Freeley i Steinberg, 2005: 15). Primijenjena se temelji na tvrdnjama od kojih natjecatelji imaju posebne interese, a debata se odvija ispred sudca ili slušatelja koji imaju moć da daju odlučujuću presudu. Primijenjena debata može se podijeliti na *posebne debate, sudske, parlamentarne i neslužbene* (ibid.). *Akademski se debata temelji na tvrdnjama oko kojih zagovornici imaju akademske interese, debatira se pred sudcima ili pred publikom koja nema izravnu moć da odlučuje o ispravnosti tvrdnji. Zapravo, u akademskoj debati sudac zanemaruje ispravnost afirmiranja ili negiranja tvrdnje i odluku donosi na zaslugama debate same, što bi značilo da je važno tko je ponudio bolje dokaze, jaču argumentaciju i uvjerljivije obranio svoje stajalište* (ibid.).

Svrha debate je da članovima pruži široke obrazovne mogućnosti (ibid.). Takozvana akademska debata odvija se, kako je ranije rečeno, *pod strogom palicom obrazovne ustanove sa svrhom osiguravanja edukativnih mogućnosti za učenike/studente* (Freeley i Steinberg, 2005: 18; De Conti, 2013: 3). Kako bi se ostvarile dobrobiti debate, važno je da se ispunjavaju etički standardi debate, prema tome nosi veliku odgovornost – ona mora biti otvorena, dostupna, iskrena i poštena (Freeley i Steinberg, 2005: 31). Osobna odgovornost uključuje poštenje i točno iznošenje podataka, te pošteno i otvoreno postupanje prema svima koji su uključeni. Etička pravila nalažu da debata zadrži svoju perspektivu, odnosno bitno je da ima edukativan završetak (ibid.).

Debata je izvrsna obrazovna tehnika zbog svojega jedinstvenog dijalektičkog oblika i odlika njezine forme. Pruža izvanrednu mogućnost za intelektualni sraz pri testiranju ideja (ibid., 30). Razmislimo samo – stvaranje i potkrjepljivanje argumenata jedno je od najkompleksnijih kognitivnih činova u koje se učenici i studenti mogu upustiti. Kako bi stvorili argumente, studenti moraju: *istražiti određeni problem (1), organizirati i analizirati podatke (2), sintetizirati različite vrste podataka (3), vrednovati informacije s obzirom na vrijednost zaključaka na koje mogu upućivati. Kako bi oblikovali argumente, moraju razviti još neke vještine – moraju shvaćati kako rasuđivati (1), moći raspoznati i kritizirati različite metode rasuđivanja (2) te razumjeti logiku odlučivanja (3)* (ibid.). K svemu tome, jedna od

najtežih kognitivnih zadaća u debati gdje se zapravo i pokazuje tko dominira, jest sposobnost jasnoga, jezgrovitoga i sažetoga priopćavanja kompleksih ideja slušateljima. Kruna cijele debate je sposobnost hitroga umnog obrađivanja suparnikovih argumenata te brzo i učinkovito preformuliranje i prilagođavanje vlastitih stavova i dokaza kako bi se branila vlastita pozicija (ibid.).

De Conti ovu vrstu debate naziva *kompetitivnom debatom (competitive debate)*, dok se, osim *akademska*, upotrebljava još i naziv *razredna debata (classroom debate)* (De Conti, 2013). Budući da je u ovome radu i riječ o edukativnoj, srednjoškolskoj raspravi u svrhu natjecanja i obrazovanja, upotrebljavat ćemo samo jednoznačan naziv – debata te njezinu hrvatsku istoznačnicu, rasprava, kako je i naslovljeno u udžbenicima hrvatskoga jezika i retorike.

3.2 Debata kroz povijest

Debata ima bogatu povijest koja se proteže na više od dvadeset pet stoljeća. Počela je kao preteča i manifestacija demokracije u antičkoj Grčkoj a sada pospješuje ponovno uspostavljanje demokracije u cijelome svijetu (Broda-Bahm, Kempf i Driscoll, 2004: 40). Debata je prvi put spomenuta u sirakuškom javnom životu, u grčkoj koloniji osnovanoj na talijanskom otoku Siciliji, gdje su se prognanici s otoka parničili na sudu za povrat imovine (Broda-Bahm, Kempf i Driscoll, 2004: 29). Prvi učitelji govorništva bili su sofisti, od kojih je najpoznatiji Protagora, nazvan *ocem akademske debate* (Freeley i Steinberg, 2005: 19), slavan po svojoj relativističkoj filozofiji da je čovjek mjera svih stvari te da svaka stvar otvara mogućnost za dvije strane istine (Popović, 1987; Pandžić, 2007). Budući da pojedinci vide stvari različito, sve se mora temeljito preispitati, no ipak, na kraju *nema samo jedne istine, nego je mnogo istina*, neke su, pragmatički gledano, bolje, a neke lošije, premda nijedna nije istinitija (ibid., 31). Razmišljanjem kako svaka ljudska osjećajna i misaona subjektivnost mora imati odgovarajuću realnost, došlo se do zaključka kako i suprotno mišljenje ima pravo na istinitost.

Oblik debate nalazimo već u klasičnoj predaji koja je u srednjemu vijeku služila kao uzor. U Teokritovim *Bukolikama* i Vergilijevim *Eklogama* karolinški su putujući pjesnici

pronašli svoj uzor za pjesme u obliku svađe, *conflictus* (Kempf, 1998: 23). Kako je u antičkom Rimu vrlo teško razdvojiti razvoj retorike od razvoja debate, spomenimo samo da su Ciceron i Kvintilijan u razvoju rasprave odigrali odlučujuću ulogu. Najvažnije mjesto prakticiranja debate u kasnome srednjem vijeku do sedamnaestoga stoljeća i dalje je bila škola. U 12. stoljeću debatiranje i retorika cvjetali su u nastavi diljem Europe, preko renesanse, prosvjetiteljstva i racionalizma, pa sve do 19. stoljeća debata je dominirala u akademskome svijetu. Karakterizirala ju je stroga raspodjela uloga, vremena i pravila, sudionici su morali razviti jasnu kontroverznu središnju misao, oblikovati je u jasnu tvrdnju, a u stvarnome životu nisu se morali slagati s tom tvrdnjom. Upravo ovaj opis debate onaj je u velikoj mjeri kakav i danas poznajemo te je mnogo utjecao na suvremenu debatu.

Izvan sveučilišta, debata najvažniju ulogu ima u društvenome i političkome životu jedne zemlje. Tako se reafirmirala u Britanskom parlamentu u 18. stoljeću kada se oživio i njezin javni element (Broda-Bahm i sur., 2004: 35). U kolonijalnoj su se Americi u početku uvelike oslanjali na proceduru debatiranja razvijenu u Britanskom parlamentu, a američki Kongres postao je mjestom rasprava svih državnih pitanja i interesa, počevši od pitanja ropstva pa nadalje. Vremenom je debata postala toliko važna da je postala dijelom izbornoga procesa, a jedna od najslavnijih izbornih debata sasvim je sigurno ona Lincolna i Douglasa 1858. godine koji su se natjecali su se za mjesto u Senatu na izborima te godine u državi Illinois (ibid., 37).

U televizijskoj eri, koja je prekretnica u novijoj povijesti debate, javno debatiranje između predsjedničkih kandidata postaje standardom. Kennedy i Nixon 1960. sudjeluju u četiri televizijske debate koje je pratilo na desetke milijuna ljudi te su bile odlučujuće za daljnji razvoj događaja. Akademska debata doživljava svoj uspon i priznanje važnosti tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća, a u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata debatni turniri postali su vodećim načinom debatiranja, profilirali su se različiti klubovi i natjecanja na brojnim fakultetima. U akademskoj debati za natjecatelje je presudno da se znaju prilagoditi preferencijama i očekivanjima sudaca i njima nepoznate publike. Neprestane promjene u stilovima argumentiranja i pristupu argumentaciji stvaraju nove izazove prilagođavanja, jer svaka od brojnih debatnih organizacija predstavlja set jedinstvenoga pristupa načinu debatiranja (Freeley i Steinberg, 2005: 21).

3.3 Sadašnjost debate

Debata kao dio obrazovanja najzastupljenija je u anglo-saksonskim zemljama, to jest u Americi, Velikoj Britaniji, Australiji i svim ostalim zemljama Commonwealtha koje gaje i dugu demokratsku parlamentarnu povijest. Argumetirana se rasprava i kritičko mišljenje njeguje kod djece već od malena, kroz čitav školski sustav, a intenzivno se bavljenje debatnom započinje obično u srednjoj školi u debatnim klubovima, pa čak i u osnovnoj školi, i nastavlja na fakultetima u debatnim udruženjima studenata (Kempf, 1998: 38). Debatna su sučeljavanja u Hrvatskoj česta i uobičajena u predsjedničkim izborima, oko nekih važnih društvenih pitanja u televizijskim emisijama konstruiranim upravo u formatu debate, primjerice *Prizma* ili *Parlaonica*; neizostavan je dio sudskoga raspravljanja pred sudcima, sastanaka u Saboru te akademskoga obrazovanja.

Krovna hrvatska udruga koja koordinira rad više od stotinu debatnih udruga, provodi međunarodni program debate na engleskom jeziku i hrvatsku reprezentaciju u debati; osposobljava debatne trenere, širi debatnu kulturu i organizira natjecanja i edukacije jest Hrvatsko debatno društvo, HDD. Prvenstveno je orijentirana na srednjoškolce, a hvalevrijedna aktualnost je da je Hrvatska debatna reprezentacija osvojila prvo mjesto na Svjetskome debatnom prvenstvu u Singapuru, održanome 25. 7. – 5. 8. 2015., u kategoriji država izvan engleskoga govornog područja. Zagrebačka debatna unija studentska je udruga odgovorna za funkcioniranje dva debatna kluba u Zagrebu, na Pravnome i Filozofskome fakultetu u Zagrebu. *International debate education association* – međunarodna debatna organizacija jest svjetska mreža debatnih organizacija i svjetska vodeća udruga koja se bavi debatnom na svim obrazovnim i javnim razinama.

3.4 Priprema i tijek debate

„Mozak je zaista prekrasna stvar: započinje raditi istog trenutka kad se rodite i ne staje sve do trenutka kada trebate govoriti u javnosti!“

Mark Twain

Debata se sastoji od niza govora koji su zapravo u dijalogu, pa možemo reći da spaja monološki i dijaloški dio govorništva. Jer, premda se retorika tradicionalno bavi monološkim vrstama, već i u shemi argumentativnoga govora kao monologa vidimo i dijaloški, debatni princip: dio govora *refutatio* (lat. pobijanje) upravo je *anticipacija prigovora i pobijanje te zamišljene protivničke argumentacije*. Debata svoje današnje oblike, zbog te sinteze, duguje povijesti razvoja govorništva uopće (Kempf, 1998: 15).

Kako je prikazano u Tablici 2, i debatu je mudro pripremati ovim slijedom. Pod *inventio* podrazumijeva se određivanje tvrdnje, potrebno je imati jasnu ideju i koncipirati središnju misao; nalaženje argumenata i dokaza koje treba razviti. Početna se misao mora razraditi, preispitati, podvrći sumnjama, treba joj zagledati u naličje, pronaći za nju argumente i ispitati protuargumente. Pravilno raspoređivanje ili *dispositio* jest pronalaženje reda u kojem ti argumenti trebaju biti poredani, jezično i stilističko oblikovanje i *brušenje* govora jest *elocutio*, pamćenje teksta za izvedbu, poželjno uz pomoć mnemotehnike jest *memoria*, te ispravno izricanje *actio/pronuntiatio* (Popović, 1987). U ovome dijelu debate pripremiti se možemo upravo kao da pripremamo javni govor, monološki dio.

Dobre debatante odlikuje odgovornost i predanost sustavnoj pripremi koji će u svakome trenutku znati odakle im određeni podatak, znati identificirati svoje izvore, poznavati građu i suvereno se kretati među činjenicama; ne pretjerivati ili mijenjati činjenice kako bi se poboljšali izgledi za pobjedu. Svaki debatant pozvan je etički pristupiti debatiranju, boriti se za demokratski iznošenje istine, napadati argumente, a ne osobe koje ih iznose, dakle poštivati suparnike i njihove ideje, slobodu izražavanja, slušatelje i ne koristiti se logičkim pogreškama i smicalicama ma koliko to bilo privlačno u danom trenutku.⁸ Vodilja za dobro izlaganje može biti i Škarićev citat: *Dobra riječ može uzbuditi bešćutnosti, probuditi savjesti,*

⁸ Usp. Broda-Bahm i sur. (2004), str. 49.–64.

raspložiti tužne, ohrabriti kukavne, poetizirati štire. Prizivajući argumente poštenja, pravičnosti, ljepote i dobrote, upozorava čovjeka da ta svojstva u sebi ima. (Škarić, 2000: 10).

Dispositio se dijeli u nekoliko koraka od kojih svaki ima bitnu i odijeljenu zadaću, te se tako i pri pronalasku građe treba tražiti ciljano ono odgovarajuće za svaki dio. Ciceron i Kvintilijan ovaj pristup opisivali su poput lova, pri kojemu dobar lovac uvijek zna gdje se krije njegova meta (Götttert, 1998: 26)⁹.

Pletikos (2008) u zaključku rada konstatira kako razvoju govornoga izražavanja prethodi razvoj kritičkoga slušanja govora jer slušatelj osvještava razliku javnoga i privatnoga govora, odgovornost koju nosi javni govor i količinu pripreme potrebnu za dobar govor (Pletikos, 2008: 56). Aktivno slušanje zahtijeva koncentraciju, pozornost i usmjerenost na govor. Metode za razvijanje vještine pozornoga slušanja koje je u debati neophodno – temelj je ljudskoga međudjelovanja i aktivnost bitna za kvalitetnu međuljudsku komunikaciju. *Imaginativno slušanje* sposobnost je slikovitoga predočavanja onoga što se sluša. *Logičko slušanje* sposobnost je logičkoga organiziranja onoga što se sluša. Anticipacijsko slušanje pretpostavlja imaginativno i logičko slušanje, to je tehnika slušanja unaprijed, tj. predviđanje onoga što bi moglo biti rečeno (Škarić, 2000, prema Šego, 2005: 62).

U mnogim vrstama debata pojavljuje se kao jedan njihov dio i pravi, izravan dijalog među debatantima. To je dio unakrsnoga ispitivanja, izravnih pitanja i odgovora, kao u dijalektici, koji služe diskreditiranju protivnikovih ideja i argumenata tako da se za takve zaključke iznudi njihovo vlastito priznanje. Obično se to postiže silogističkom metodom, nizom pitanja koji za odgovore traže postavke (premise) od kojih sve vode jedinom logički mogućem zaključku (konkluziji) - naravno, štetnom za protivnika.

Tradicionalna retorika, posebice kod grčkih filozofa i teoretičara, temeljena je na stanovištu kako je svaka jezična i govorna poruka implicitno spoznajna te da izražava pronađenu istinu, a *spoznaja je uvijek povezana s komunikacijom* (Aleksandrov-Pogačnik, 2007: 25). Aristotel ju je snažno obilježio kategorijama razuma, logosom i intelektualizmom

⁹Ti su dijelovi: *uvod (exordium)* kojim govornik želi privući pozornost sudaca i steći njihovu naklonost, *pripovijest (narratio)* – kratko i jezgrovito objašnjavanje koje odaje dojam vjerodostojnosti, *dokazivanje (argumentatio)* – iznošenje dokaza te *zaključak (peroratio)* u kojem govornik sažima najznačajnije tvrdnje. Kvintilijan između dokazivanja i zaključka unosi i *pobijanje protivnikovih tvrdnji kao zaseban i važan dio – refutatio* (Götttert, 1998: 27).

(ibid., 24). Načini uvjeravanja prema Aristotelu: *etos* – uvjeravanje karakterom, kredibilitetom govornika i najjače je sredstvo uvjeravanja u političkom govoru, *patos* – uvjeravanje djelovanjem na emocije publike, stvaranje određenog raspoloženja kod publike, jer ljudi mijenjaju mišljenje u pogledu odluke pod utjecajem osjećanja, uzbuđenja duše, i *logos* – uvjeravanje samim govorom, korištenjem činjenica, dokumenata, podataka, svjedočanstava, karakteristično za sudske govore. (Kišiček i Stanković, 2014: 93).

3.4.1 Tvrdnja

Sud koji treba argumetirati ili obrazložiti da bi bio razumski prihvatljiv zove se tvrdnja (Škarić, 2011: 23). Njezinu valjanost treba provjeriti s dva kriterija, kriterija njezine originalnosti (trivijalnosti) i kriterija branjivosti (ibid.). Vrijedna je tvrdnja publici sporna i o njoj se tek treba postići konsenzus, a unutar teme moguće je preformuliranjem i dodavanjem određenih sitnica pomicati oštrinu tvrdnje tako da ona od trivijalne postaje sve spornija (ibid.). Ukoliko se svi slažu oko neke vrijednosti i činjenice; ukoliko nema sraza ideja, prijedloga, interesa ili izrečenih stajališta o nekim pitanjima, onda uopće nema potrebe za debatom (Freeley i Steinberg, 2005). Također, osim što treba biti sporna, mora sadržavati i jednu središnju misao, jer se lako uhvatiti u zamku dvaju ili više subjekata u tvrdnji (Freeley i Steinberg, 2005). Treba je formulirati kao izjavnu rečenicu bez emotivno nabijenih izraza koji bi mogli jednoj od dviju suprotstavljenih strana dati prednost (ibid.). Tvrdnja precizno izriče željenu akciju i odluku afirmacijske strane, tj. ukoliko se prijedlog usvoji to znači da je afirmacijska strana postigla svoju namjeru.

Vrste tvrdnji su: tvrdnje o naravi stvari, u kojima afirmacija drži da je određeno stajalište istinito; vrijednosne tvrdnje u kojima afirmacija drži da je određeno vjerovanje ili prosudba opravdana, tvrdnje o postupcima u kojima se afirmacija zalaže za usvajanje prijedloga (ibid. 48.–51.), dok profesor Škarić dodaje još i tvrdnje o vezi uzroka i posljedice, tj. o kauzalnosti (usp. Škarić, 2011: 59.–65.). U debatama oko političkih postupaka, afirmativna strana se zalaže za promjenu *statusa quo*, podupire promjenu i zahtijeva nove odluke vlade. Središnju misao treba staviti na kušnju argumentiranosti te odustati od nje

ukoliko nije moguće pronaći vrijedne argumente. Isto tako, dobri raspravljajući anticipiraju moguća pobijanja prigovora te u fazi *inventio* istražuju i spremni su na mnoge moguće smjerove tijeka rasprave.

3.4.2 Definicija

Definicija je sud kojim se nedvosmisleno određuje sadržaj nekog pojma, određuje cijelu argumentacijsku strategiju, pa time i argumentacijsku liniju (Škarić, 2011). Drugim riječima, koji će se argumenti koristiti, u presudnoj mjeri ovisi o tome kako će se definirati ključni pojmovi iz teze: argumenti moraju slijediti definiciju. Temeljne su dvije vrste definicija – logičke i upućujuće, a za čvrsto logičko argumentiranje dobro se služiti logičkim definicijama (ibid.). Čak i u situacijama kad postoji veliko neslaganje među sudionicima rasprave, važno je započeti s jasnim definiranjem onoga o čemu se raspravlja. Prošireno je mišljenje da je najvažniji oblik definicije analitička definicija, tj. definicija *per genus et differentiam*. Lijevi dio definicije zauzima pojam koji treba definirati i naziva se *definiendum*, a desnu određenje toga pojma, *definiens* koji se sastoji od najbližega šireg pojma koji obuhvaća u cijelosti i pojam koji treba odrediti, tzv. *genus proximum*, i od *differentiae specifica*, dakle vrstne razlike (ibid.).

Da bi analitička definicija bila valjana, mora zadovoljiti nekoliko zahtjeva: ona mora biti adekvatna – ni preširoka ni preuska. Mora biti akuratna, tj. mora iznositi bitne i samo bitne karakteristike definienduma. Ne smije biti cirkularna niti negativna te ne smije biti dvosmislena, višeznačna ili slikovita. Sudcima se treba nuditi najbolja moguća razumna definicija, a upravo na ovom mjestu mnogi debatanti afirmacije nadaju se trikom pobijediti u debati. Naime, način na koji definiraju određene termine može izmijeniti cijeli tijek debate, zbog svojega početnog definiranja zateći negaciju nespremnu za taj način vođenja rasprave, a u isto vrijeme navesti sudca da prihvati njihov način definiranja i odobri taj smjer raspravljanja (Freeley i Steinberg, 2005).

3.4.3 Argumentacijska linija

„Argumenti su nemoćni protiv okamenjenoga mišljenja; oni mu škode kao što valovi škode tvrdoj stijeni.“

Mark Twain

Argumentacija je oblikovanje teksta kojim se pridobiva razumski (Škarić, 2011: 13); retorički postupak kojim tvrdnja zdravorazumski postaje slušačima vrlo vjerojatnom istinom (prema Škarićevoj skripti za mentore *Govorničke škole*¹⁰). Škarić navodi kako je hrvatska riječ za argumentaciju - obrazlaganje, a za argument - razlog, te objašnjava kako *snaga argumenta u pridobivanju ne leži u snazi istine koju oni iznose, nego u uvjerenju slušatelja da bi izneseno moglo biti istinito* (Škarić, 2011: 13). Od brojnih strategija argumentiranja, od čega su mnoga složena, čak i teško shvatljiva, ovdje ćemo donijeti jednu od najuobičajenijih vrsta argumentacijske linije prema HDD-u, način koji bi, procjenjujemo, za srednjoškolsku nastavu bio doista jasan i prilagođen.

3.4.3.1 Iznošenje argumenata

Nakon definiranja određenih dijelova teze, debatanti afirmacijske strane iznose obrazloženja zašto bi trebalo prihvatiti tu tezu (ili se zauzimaju za promjenu, ovisno o vrsti tvrdnje) te pretpostavku. To je zapravo silogizam koji se sastoji od dvije premise i zaključka koji je istovjetan s tvrdnjom. Pri tome se mora voditi računa o tome da premise moraju biti istinite, a konkluzija valjana. Pet je vrsta veza između oslonca argumentacije i zaključka, koje su sve čovječjoj svijesti prirodene (Škarić, 2011: 27), a to su: dedukcija, indukcija, analogija, kauzalnost i semiotičnost. Zadržat ćemo se na silogizmu i njegovim dijelovima. Najčešće teze nisu toliko jednostavne da je dovoljno navesti samo premise, nego je potrebno razlog iz obrazloženja i potkrijepiti.

¹⁰ Izvrstan projekt profesora emeritusa Ive Škarića, za koji je 2007. godine dobio Nagradu Ivan Filipović za životno djelo.

Prema Škariću (2011: 21), razlog se može potkrijepiti na više načina, a za to služe očitosti: dokazi, definicije, topisi, stereotipi, primjeri, autoriteti, zakoni, slučajevi, ilustracije, podatci, činjenice, svjedočenja.

Da bi obrazloženje doista obrazložilo tezu, neophodno je da ono bude činjenično točno, istinito, ali i da, pomoću pretpostavke, bude povezano s tezom, tj. da bude logično (Reškovac, 2015: 15). Pretpostavka bi u ovome slučaju bila logička veza između premise i zaključka, ona komponenta argumenta koja povezuje tezu i obrazloženje (ibid.). Ukoliko se pretpostavka pokaže problematičnom, cijeli će argument ostati bez snage. Do takve se pretpostavke, dakako, može doći na nekoliko načina, no ovdje su zanimljiva i u školi iskoristiva dva: prvi je od njih pokušaj da se pronađe pretpostavka oko koje vlada opće slaganje, dok se drugi svodi na to da se od oponenta, prilikom unakrsnoga ispitivanja, dobije bilo implicitni, bilo eksplicitni pristanak uz pretpostavku (ibid.). Da sažmemo, pri oblikovanju i prosuđivanju argumenata, pozornost treba pridati sljedećim elementima: a) ustanoviti postoji li obrazloženje, b) postoji li pretpostavka koja omogućuje vezu između teze i obrazloženja i c) je li obrazloženje dovoljno potkrijepljeno (ibid.).

3.4.3.2 Pobijanje argumenata

Debatant se uvijek sa svojom ekipom nalazi u, reklo bi se, neprilici i u potrebi da nađe dokaze i obrazloženja koja je iznio njegov suparnik (Freeley i Steinberg, 2005). Taj proces znan je kao opovrgavanje (*refutation*), strogo definiran znači *dokazati da su suparnikovi dokazi i umovanje netočni i pogrešni* i događa se u realnom vremenu debate. Izraz pobijanje (*rebuttal*) se također koristi za isti korak u debati, a definiran znači *uvodenje dokaza koje će srozati ili uništiti efekt suparnikova dokaza* (ibid., 255). Za taj dio često se teško pripremiti i mnogo toga ovisi o spretnosti i oštroumnosti samoga debatanta i njegovim sposobnostima. Teret pobijanja najčešće leži na plećima negacijske ekipe, ali tijekom govora i ispitivanja svi koji znaju i mogu koriste se tom taktikom. Učinkovito odbacivanje oponentovih dokaza ne leži jedino u dobroj improvizaciji, nego prije svega u predanoj i temeljitoj pripremi. Što se sve može pobijati: definicija/e, pretpostavka, obrazloženja, potkrjepe, veze između tih elemenata (kada pretpostavka i argumenti ne dokazuju tezu).

Natjecatelj treba biti siguran da je dovoljno upoznat s temom da ga se ne može iznenaditi uvođenjem ijednoga novog dokaza ili drugačijom interpretacijom toga dokaza (ibid., 258).

Kako bi učinkovitije vježbali, debatanti se stoga ne smiju štedjeti, moraju pripremati afirmacijsku i negacijsku stranu, za obje pozicije naći najjače moguće pretpostavke te ih oštro pobijati što je ranije u govoru moguće, opovrgavanje se ne smije odlagati. Nemoguće je pobiti sve dokaze koje suprotna strana izrekne za vrijeme govora, stoga je važno bistro selektirati važne dijelove, uočiti pogrešne dokaze, logičke pogreške i nelogično umovanje. Za to je potrebno izoštreno kritičko aktivno slušanje i unaprijed pripremljena špranca u koju će se hitro skicirati premise i korištene očitosti. Škarić (2011) ističe kako je upravo stupanj oštroumnosti pokazatelj dobrih raspravljača, a u sebi sadrži tri komponente: sposobnosti apstrahiranja, finoga razlikovanja te impliciranja.

Toulminov model argumentacije nudi dobre metode za očekivanje prigovora i pripremanje odgovora na iste. Samo neke od logičkih pogrešaka koje možemo iščekivati su (ili pokušati lukavo podmetnuti?): *petitio principii*, proširivanje protivnikove tvrdnje na teže branjivu ili sužavanje svoje koju je lakše braniti, *retorsio argumenti*, argument praktičnosti, antiparastaza, *ad hominem*, *ad personam*, koncesija...

Prema HDD-u, nijedan argument se ne ispušta, tj. ono na što se ne odgovori, smatra se prihvaćenim. Počinje se od važnijih argumenata i zadržava se na njima. Mudro je grupirati slične argumente suprotne ekipe i pobiti ih zajedno, ukoliko je to moguće, najjače oružje je usporediti ih sa svojom argumentacijom. Jedno od najuvjerljivijih i najistančanijih mjesta u izlaganju, koje najčešće pripada vrsnomu A3/N3 natjecatelju jest jasno *ad hoc* pokazati što oponenti nisu dokazali, na što nisu odgovorili, što su trebali napraviti – ukazuje se na protivničke nedostatke (HDD, 2015). Škarić (2000) savjetuje govorniku da kritično sluša te zapisuje suparnički govor. Ne treba bilježiti ono što zna i što je samo po sebi logično, nego ono što je najvažnije, kao podsjetnik, i ono što procjenjuje da će lakše zaboraviti, kao što su imena, brojevi, novi pojmovi, činjenice i podaci.

3.5 Oblici debate

Upravo o formatu same debate kojim se koristi u samome natjecanju, ovisit će kojim će redoslijedom i u kojem vremenskom rasponu natjecatelji izlagati svoj govor i koliko i u kojem redoslijedu će se odigrati unakrsno ispitivanje. Mnoge su vrste debate, primjerice, britanska parlamentarna debata, politička debata, Lincoln-Douglas debata, Oxford-style debata, Karl Popper, Karl Popper s planom te World Schools debata. Ovdje ukratko donosimo objašnjenja formata kojima se koristi u srednjim školama.

3.5.1 Karl Popper debata

Jedna od najpopularnijih oblika debate među učenicima jest Karl Popper (KP) format debate koji je dobio ime po bečkom filozofu koji se protivio ideji apsolutne istine, razvio ideal otvorenoga društva temeljen na poštovanju svih sloboda, različitih mišljenja, prava manjina i slobodi medija (Broda-Bahm i sur., 2004: 72). Ovo je usto i prvi format debate koji se počeo koristiti u HDD-u, izvorno skrojen za članove IDEA-e, dominantan je u srednjim školama srednje i istočne Europe te najčešći format u hrvatskim srednjim školama (ibid., 137).

Jednostavna debatna forma kaže da u svakom timu sudjeluju po tri natjecatelja, tri su sudca, voditelj debate, mjeritelj vremena; govornici imaju po jednu priliku za govor, a četiri od šest natjecatelja ispituju u unakrsnom ispitivanju, afirmaciji je osnovno dokazati, a negaciji pobiti tezu (ibid.). Izazov je ovoga formata što se između govora treba održati kontinuitet, a treći govornik treba braniti iste argumente koje je predstavio prvi govornik, a drugi proširio. Prvi afirmacijski govornik iznosi definiciju i interpretaciju teze onako kako bi ona bila suvislo interpretirana u javnoj sferi, s tim da ekipa nije dužna ponuditi doslovnu interpretaciju teze, nego iznose prikladnu argumentaciju u skladu sa svojom interpretacijom teze za koju su uvjereni da ide njima u prilog.

Prvi negacijski govornik iznosi argumentaciju svojega tima, ali ujedno u govoru pobija i afirmacijske argumente. Druga dva govornika proširuju i dokazuju argumente, opovrgavaju protivničke argumente, no ne uvode nove. Završni govori daju im priliku da sažmu rečeno, ono bitno još jednom naglase te ponove protivnikove slabe točke. Da sažmemo zadatke afirmacijske ekipe: definiranje, interpretiranje teze; zatim postavljanje pretpostavke i

opravdavanje, nakon toga iznošenje argumenata koji brane tezu prema definicijama i pretpostavci, i, konačno, pobijanje argumenata negirajuće ekipe i obrana svojih od napada. Zadatci negacijske ekipe jesu: negirati tezu, prihvatiti ili odbaciti definicije A ekipe, prihvatiti ili odbaciti pretpostavku, pobiti argumente afirmacijske ekipe i ponuditi argumente za svoju poziciju koji negiraju tezu (HDD, 2015). U svakom trenutku sudac ili protivnička ekipa može zahtijevati izvore citata i dokaza koji moraju biti vjerodostojni i relevantni, kao npr. izvori iz knjiga, članaka, istraživanja, relevantnih internetskih izvora i sl.

Tablica 5 Tijek KP debate prema Broda-Bahm i sur., 2004

6 min.	Govor A1 (konstruktivni)
3 min.	N3 unakrsno ispituje A1
6 min.	Govor N1 (konstruktivni)
3 min.	A3 unakrsno ispituje N1
5 min.	Govor A2 (proširivanje i pobijanje)
3 min.	N1 unakrsno ispituje A2
5 min.	Govor N2 (proširivanje i pobijanje)
3 min.	A1 unakrsno ispituje N2
5 min.	Govor A3 (pobijanje)
5 min.	Govor N3 (pobijanje)

U KKP debati raspravlja se o načinima rješavanja pojedinoga problema. Afirmacija pronalazi problem koji mora riješiti s planom koji mora obraniti. Negacija mora ili dokazati kako afirmacijski plan nije dobar ili može iznijeti svoj plan i dokazati da je on bolji (HDD, 2015.).

3.5.2 World Schools debata

Zadnja vrsta KP debate koja je uvedena kao format u HDD-u jest World Schools debata (WS), a označava format koji je mješavina elemenata parlamentarne debate. U WS

formatu postoje dvije strane: Vlada i oporba, odnosno afirmacija i negacija. U debati svaka strana drži četiri govora, unakrsnih ispitivanja nema, a umjesto njih svaka strana tijekom svojih govora mora dopustiti barem šest pitanja suprotne strane. Uloga vlade je definirati debatu, tj. postaviti debatabilnu interpretaciju teze. Ako se radi o tezi koja to zahtijeva treba predložiti rješenja (plan) te obrazložiti tezu i plan argumentima. Uloga opozicije je pobiti afirmaciju i uvesti svoj slučaj i (eventualno) plan potkrijepljen vlastitim argumentima. Argumenti u WS debati sastoje se od teze argumenta, objašnjenja, potkrijepe te pretpostavke argumenta.

Ono što je bitno je da argumenti smiju biti vrlo različiti jedan od drugoga jer ne postoji kriterij koji bi ih ograničio. Jedini uvjet je da argumenti dokazuju plan i tezu afirmacije te da nisu kontradiktorni sami sa sobom, drugim argumentima ili planom (HDD, 2015). Cilj je da se debata razvija iz govora u govor i zato se inzistira na novim argumentima i na osvrtanju na govore prije sebe. Prvi govornik mora naznačiti sve važne argumente i segmente svoje argumentacije ali ne ih objasniti u potpunosti (ibid.). Važno je da ne ostaviti ništa „upitnoga“, odnosno prvi govornik mora dokazati tezu u potpunosti kroz svoj dio argumentacije (ibid.).

Ovaj format debate je dinamičan i jedinstven po tome što dopušta fokusiranje na probleme i rješenje a ne samo na debatnu teoriju, vrijeme i proceduralna pitanja. Da bi uspjeli u ovome formatu, učenici i studenti trebaju biti svestrani te imati znanja o unutarnjim i vanjskim političkim i društvenim pitanjima te o globalnim problemima i temama. Mnogo više se usmjerava na persuaziju, improvizaciju i izvedbu nego, primjerice, KP. Zato je ovaj format debate prikladan za akademsko bavljenje debatom te za debatne klubove, dok se KP oblik zbog svoje jednostavnosti preporučuje za srednje škole.

3.6 Govor i izvedba govora kao osnovni element debate

Ustrajem u mišljenju da nema ništa savršenije od dobrog govornika.

Cicero *O govorniku* (II. knjiga)

Savjestan *orator* vodit će računa prije svega pripremi, a nakon toga o cilju koji želi postići te shodno tome i o sljedećim elementima: sadržaju (zanimljivost, informativnost, aktualnost, primjerenost) te kompoziciji govora (uvod, središnji dio i zaključak) kao i o

logičnosti (jasnoća, argumentacija, uzročno-posljedična povezanost misli). Kako bi ostavio što bolji dojam te utjecao na *pathos* slušatelja, u fazi *pronuntiatio* pozornost će pridati i neverbalnoj komunikaciji (glas kao neverbalni znak, mimika, gesta, kontakt očima, govor tijela, uporaba stanki, odjeća), uzet će u obzir prigodu, mjesto izricanja govora te vrijeme koje mu je na raspolaganju. Pletikos (2008) u svojem istraživanju naglašava kako slušatelji imaju pravo očekivati od govornika da bude pripremljen, zainteresiran, zanimljiv, dovoljno jasan, glasan i fluentan (Pletikos, 2008: 46).

Za suvremeno društvo u cjelini važno je što više ljudi uputiti u tajne vještine javnoga govorenja kako bismo svima dali podjednaku moć govora i školovali kritičke slušatelje kojima se ne može lako manipulirati (Škarić, 2000). Upravo je retorička persuazivna funkcija ona koja joj je pribavila zlokoban prizvuk jer je, ukoliko je to intencija govornika, samo na korak od demagoške manipulacije, posebice ako su slušatelji nekritički nastrojeni i neinformirani. U procesu govorničkoga uvjeravanja ne smiju postojati prikrivene namjere, govornik i slušatelj moraju biti ravnopravni, otvoreni dijalogu i razumu. *Nemo orator nisi vir bonus!* — *Samo čestit čovjek smije biti govornik!* (Škarić 2000: 8).

Bez sumnje, dobri debatanti imaju znanje, a time imaju i moć. Svijet je prepun proturječnosti, suprotnih stavova i mišljenja koji su rezultat dugotrajnoga oblikovanja jednoga specifičnog životnog nazora u čovjeku, a koji je uvjetovan čovjekovim odgojem, okolinom, obrazovanjem, socijalnim mogućnostima, društvom, životnim nedaćama i uspjesima. Upravo iz tih proturječnosti izvire immanentna težnja za borbom mišljenja i odmjeravanjem oštroumnosti, bistrine i brzine.

Dobar se govornik odlikuje jasnoćom, logičnošću, poetičnošću, emocionalnošću i izražajnošću, neizvještačenošću, domišljatošću i govornom spretnošću (Šego, 2005: 13). Primjerice, treći govornici u debati (četvrti govor u WS formatu) doista se moraju isticati oštroumnošću, jer moraju objasniti srž sukoba, elementarnu logiku svake strane i staviti debatu u kontekst. Neki govornici vole ostaviti jednu minutu „čistu“ kako bi još jednom vrlo kratko i koncizno objasnili što je njihov slučaj bio i što je dokazao. Dokazuju apsolutnu neuništivost svoje pozicije koja se može dokazati i pored odlično odrađenoga posla od strane protivnika, jer izvrsne debate odlikuje sraz najboljih, a ne traženje plitkih pogrešaka i propusta.

Za govornu izvedbu profesor Škarić naglašava da se tu cjelokupno govorničko školovanje i cijela priprema govora sabire u sadašnjost: *govornik zaboravlja da je ikad išta pripremao i govori kao da stvara u datome trenutku pa slušači to čuju kao sadašnju misao, sadašnje*

nadahnuće i kao prirodnu sposobnost da se dobro govori (Škarić, 2000: 74). U sve što zvuči dobro uložen je golem rad (ibid.).

4 DEBATA U NASTAVI

„U sve treba sumnjati, pa i u to da u sve treba sumnjati.“

(Debatantsko geslo, izvorno filozofija Renéa Descartesa)

4.1 Ciljevi debate kao dijela nastavnoga programa

Debata ima važnu pedagošku funkciju u školama kroz više stoljeća (Kemmann, 2006). Debata povezuje retoričku poduku sofista preko rimskih škola retorike do samostanskih škola srednjega vijeka (ibid.). Takva je debata u znanstvenoj nastavi služila uvježbavanju i produbljivanju gradiva, ali i poučavanju govornih i mentalnih sposobnosti. Za zastupljenost debate u obrazovanju vrijedi isto što i za medije – ima je više u onim zemljama koje imaju dužu parlamentarnu povijest.

Aktivno učenje kroz debatu omogućava učenicima i studentima da rade individualno i u timu, samostalno istražuju, razvijaju komunikacijske i govorničke vještine, kritički razmišljaju, grade argumente i bolje upoznaju društvena pitanja (Ajduković, 2007). Fileš i sur. (2008: 15) također preporučuju debatiranje na satu, opisuju način podučavanja debate te pozitivnim ishodima debate dodaju i sljedeće: razvijanje logičkoga mišljenja, apstrakcije i generalizacije, analiziranja i sintetiziranja, razvijanje sposobnosti i stavova, razvijanje društvene svijesti i njezinih sastavnica; samokritičnosti, odgovornosti i snošljivosti; humanih moralnih uvjerenja, stjecanje sigurnosti i samopouzdanja, razumijevanje međuljudskih odnosa i ponašanja ali i motiviranje na akciju uslijed priznanja drugih. Nadalje, vježba se pozornost, koncentracija, zapažanje te razvijanje demokratičnosti (Benjak, 1994; Fileš i sur., 2008). Svi ovi navedeni ishodi podudaraju doslovno ili izvedeno s općim ciljevima odgoja i obrazovanja te sa specifičnim ciljevima nastave hrvatskoga jezika, jer je cilj formalnoga obrazovanja kontinuirano unaprjeđivati i poticati intelektualni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj učenika (ibid.).

Istraživanje i rasprava o nekom stavu i zagovaranje toga stava predstavlja cjelovitiji, uvijek iznova nov i inovativan, sistematičniji način učenja od suhoparnoga čitanja udžbenika ili slušanja predavanja (Mosley-Jensen, 2011). Da bi čovjek pridonosio zajednici i u njoj funkcionirao, sposobnost govora i komunikacije s drugima iznimno je važna (Kišiček i Stanković, 2014: 117, Težak, 2008).

Raspravljjanje nas uči aktivnom slušanju, prepoznavanju smicalica, pogrešaka u rasuđivanju, nelogičnost u umovanju, obrani inzistiranjem na činjenicama, potkrjepama, primjerima. Uči kako razmišljati, anticipirati, logički povezivati i zaključivati, kako imati istraživački odnos prema svijetu, biti kreativan i originalan u osmišljavanju ideja (Cota Bekavac, 2001; Fabris, 2007; Težak, 2008). Još od sofista smo naučili da debata ne služi izricanju apsolutne istine, nego je sredstvo za evaluaciju argumenata koja omogućavaju bolje razumijevanje svojih i tuđih stajališta. Debata pruža valjane argumente za neki prijedlog i protiv njega, a pri tome zahtijeva kritičko mišljenje suprotstavljenih strana, jer temelj je vježbi raspravljanja kritička misao, piše profesor Težak (2008). Jedno od najvažnijih koristi u bavljenju debatiranjem jest to što potiče natjecateljski duh kroz stalnu zaokupljenost napredovanjem u širini opće kulture (Mitchell, 1998).

Istraživanja pokazuju da upravo debata unaprjeđuje iznimno važnu vještinu kritičkoga razmišljanja (Pitarić i Peko, 1999). Učitelji debatanata koji su sudjelovali u Londonskoj debatnoj ligi tvrde da je sudjelovanje na takvom natjecanju pomoglo učenicima u odabiranju dokaza za pojedine tvrdnje i strukturiranju argumenata, a te tvrdnje podupiru i sami debatanti koji razvijanje sposobnosti kritičkoga razmišljanja navode kao jednu od pet najvećih prednosti bavljenja debatnom (Ajduković, 2007; Cota Bekavac, 2001; Pintarić i Peko, 1999). Najviše dokaza ovih tvrdnji dolazi iz korelacije između sudjelovanja u debatnim aktivnostima i školskim ili akademskim rezultatima. Najnovije i najveće istraživanje o toj korelaciji pokazuje da su debatanti 25% uspješniji od svojih kolega u završavanju srednje škole te da postižu bolje rezultate u testovima čitanja i poznavanja jezika (HDD, 2015).

Učenici koji se bave debatnom osjećaju se zbog nje samouvjerenije, poduzetnije, sposobnije samostalno rješavati probleme, raditi u grupi te proučavati istraživanja i analizirati rezultate (ibid.).

Nastava govorništva pruža mogućnost da se učenici oslobode, suoče s problemima javnoga govorenja i da te probleme nauče savladati, da razvijaju sigurnost i samopouzdanje i da budu uvjerljivi i kreativni (Koludrović i Reić Ercegovac, 2010; Novosel, 2010).

4.1.1 Debata kao nastavna tehnika

„Cilj raspravljanja nije pobjeđivanje. Učenje je jedini oblik pobjede koji ima smisla.“

Arnold Joseph Toynbee

Mnogobrojni su vrijedni ishodi korištenja upravo debate kao nastavnoga pomagala. Djelotvorno poučavanje u školama cilj je svakog programa i želja svakoga nastavnika, te bi stoga nastavnu aktivnost trebalo usmjeriti tako da učenik postigne one rezultate kakve je nastavnik želio i kakve su željeli stručnjaci kad su planirali program. Tako Kyriacou (1991: 9) navodi uvjete koje poučavanje mora zadovoljiti da bi se to postiglo, a to su: a) mora potaknuti i održati učenikovu pozornost za aktivnost učenja, b) mora potaknuti i održati učenikovu motivaciju i želju da nešto nauči i c) aktivnost učenja mora biti primjerena tipu učenja koje se želi postići.

Suradničku aktivnost kao što je rasprava u skupini ocjenjuje kao izvrsnu mogućnost za razmjenu ideja, razvijanje sposobnosti potrebne za suradničku interakciju, za vježbanje razumljivog komuniciranja i za funkcioniranje kao tim. U skladu s tim trebalo bi se pobrinuti i da razmještaj klupa bude funkcionalan za debatiranje. Trebao bi omogućavati suradnicima lako dogovaranje, a oponenti trebaju biti okrenuti sučelice. Knjiško učenje danas se pod utjecajem suvremenih didaktičkih koncepata želi nadopuniti ili čak zanimijeliti iskustvenim učenjem (Fileš i sur., 2008). U tom kontekstu to bi bila zorna, praktična i istraživačka nastava, razni oblici koralcija između gradiva različitih školskih predmeta te njihovih integracija (ibid.). Upravo je debata bez sumnje takvo iskustveno učenje, a za uspješne debatante važno je široko znanje te sposobnost povezivanja gradiva iz različitih sfera življenja, tj. iz različitih predmeta.

4.2 Rasprava u nastavi hrvatskoga jezika

Stjepko Težak (2003) rezonira kako je nastavi hrvatskoga jezika jedna od važnih zadaća da učenika osposobi za riječ kao put k drugome (Težak, 2003: 461), a koja potreba izranja iz čovjekove odlike kao društvenoga bića (Aristotel, Težak, 2003). Dijalog je pouzdaniji i kraći put do drugoga nego što je to monolog pa mu pripada i važno mjesto među govornim vježbama (Težak, 2003: 461). Autor smatra pogrešnim da se nastava svodi samo na tumačenje i provjeravanje znanja te inzistira na razgovornim vježbama, koje po njegovu mišljenju treba provoditi od prvoga razreda osnovne škole do završetka srednje škole (ibid.). Nastavna jedinica Rasprava svoje mjesto u srednjoškolskome nastavnom programu nalazi u okviru dijela Jezičnoga izražavanja predmeta Hrvatski jezik. Prema Katalogu obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za osnovnu školu, gimnazije i srednje strukovne škole od školske godine 2014./2015., važeći udžbenici za nastavu hrvatskoga su, između ostalih, i u ovome radu analizirani *Fon-Fon 3: udžbenik hrvatskog jezika za treći razred gimnazije* autorice Dragice Dujmović-Markusi, *Fon-Fon 4: udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije*, autorica Dragice Dujmović-Markusi i Terezije Pavić-Pezer; zatim *Učimo hrvatski jezik 3: udžbenik hrvatskoga jezika u trećem razredu gimnazije* autorice Marice Kurtak te *Učimo hrvatski jezik 4: udžbenik hrvatskoga jezika u četvrtom razredu gimnazije* Marine Čubrić.

Analizirani udžbenik za strukovnu školu je *Hrvatski jezik 4: udžbenik za 4. razred četverogodišnjih strukovnih škola* autorice Marine Čubrić. Budući da su se učenici kroz nastavu govornoga izražavanja otpočetak srednjoškolskoga obrazovanja vertikalnim slijedom usmjeravali prema javnome govorenju, kroz dijalog, tumačenje, bilježenje, u trećem razredu detaljnije se obrađuje javni govor i njegovi dijelovi koji je sastavni dio jedne rasprave. Samo u gimnazijama se u trećem razredu obrađuje nastavna jedinica *Dokazivanje* koja je izvrstan i jedinstven uvod za *Raspravu* koja svoje mjesto dobiva u udžbenicima i za gimnazije i za strukovne škole u 4. razredu. Postavlja se, međutim, pitanje kako će i hoće li se uopće učenici sjećati gradiva obrađenoga na jednome satu i vježbi povezanih s njime u protekloj školskoj godini.

Naime, Pletikos (2008: 43) donosi zanimljiv statistički podatak da hrvatski jezik u sva četiri razreda gimnazije obuhvaća 548 nastavnih sati, od čega nastavi jezičnoga izražavanja pripada tek 19 sati, tj. 3% nastave, a od toga dijela samo još jedan manji dio, kako je razvidno iz programa prikazanoga u Tablici 4, pripada govornome izražavanju. To bi tijekom četiri srednjoškolska razreda bilo samo skoro po pet školskih sati svake školske godine, što je zaista premalo kako bi svi učenici uvježbali, primjerice, izvedbu javnoga govora ili srčano i svrsihodno debatirali. U nepovoljan položaj stavljeni su ne samo učenici, nego i nastavnici kojima je na pleća stavljen težak jaram obrađivanja svih jedinica predviđenih nastavnim programom u kratkoj školskoj godini. Oni su tu samo kotačići u sustavu i, makar bi neki možda i željeli, nemaju načina djelovati niti utjecati na već unaprijed određeni program i objavljene udžbenike. Jedino bi izrazito motivirani i entuzijastični, moglo bi se reći – nadobudni – profesori hrvatskoga jezika okrenuti modernome načinu podučavanja i pokretanju na akciju mogli dobiti ovu bitku protiv vjetrenjača. Svoj način rada morali bi, u ovom smislu, mijenjati i posebno se pripremati za nastavu kako bi kroz redovite satove našli načina da u plan književnosti i jezika uključe, primjerice, javni govor, raspravu, monolog, intervju, *brainstorming*, svečane prigodne govore, recitaciju, diskusiju. Na taj način fokusirali bi se ne samo na gradivo, nego i na razvijanje onih učeničkih osobina koje će učenicima u daljnjem učenju i radu omogućiti uspješnost i napredak.

Varošanec-Škarić (2010) u javne govornike ubraja nastavnike, političare, poslovne ljude, glumce, pjevače, te govornike u elektroničkim medijima (voditelji, spikeri, reporteri i ostali novinari). Za dobru i kvalitetnu praksu važno je, prije svega, imati dobre retorske pedagoge, koji će svojim vodstvom usmjeravati i poticati učenički razvoj, a nastavnici su javni govornici koji govore *retorski*. Bubaš (1998) inzistira na razvoju svijesti o važnosti retoričkih vještina te verbalne i neverbalne izražajnosti u nastavi hrvatskoga jezika iz razloga što su nastavnici materinjega jezika odgovorni za razvijanje komunikacijskih vještina kod učenika, posebno sposobnosti usmenoga izražavanja, sudjelovanja u raspravama i govorenja pred grupom (Bubaš, 1998: 66.–69.). Autor je svjestan da prvenstveno pedagozi trebaju imati komunikacijske kompetencije koje će onda kreativnošću u projektima i podučavanjem prenositi i na učenike. Donosi brojne opće preporuke za uspješniju komunikaciju tijekom nastave, a za ovaj rad bitne su sljedeće:

- učenike bi trebalo poticati na promišljanja i raspravu o nastavnom gradivu
- učenike treba motivirati i hrabriti da postavljaju pitanja

- učenika treba potaknuti na hvatanje bilježaka tijekom nastave
- visoka razina savjesnosti i organiziranosti nastavnika u pripremi i izvođenju nastave
- potreba usavršavanja nastavnika na području komunikacije (govorništvo, uvjeravanje, slušanje)
- usavršavanje nastavnika u specifičnim vještinama (davanje zadataka, organiziranje radnih grupa, davanje povratnih informacija, rad u timu, grupno odlučivanje, upravljanje projektima i vođenje) (ibid.).

Autorica Benjak (1994: 92) na osnovi svojega iskustva utvrđuje da se nastava govora u praksi ipak provodi kroz nastavu materinskoga jezika, zahvaljujući upravo inventivnosti i odgovornosti nastavnika i da bi u nastavu trebalo integrirati one govorne oblike koji motiviraju učenike jer kroz njih upoznaju sebe, svoju osobnost, samostalnost i slobodu. Benjak dalje navodi kako, kada se radi o govornom stvaralaštvu u nastavi, na umu treba posebno imati načela sadržajne kompetencije, načela demokratičnosti i načelo životnosti te drži da će se do boljih rezultata doći ukoliko nastavu povežemo sa životnom praksom srednjoškolaca. Učenici će se bolje motivirati i aktivnije sudjelovati u radu ukoliko su teme usko vezane za njihovo područje interesa.

4.2.1 Analiza udžbenika

„Govorništvo koje ne izaziva divljenje ne smatram govorništvom.“
Ciceron

Budući da je nastava materinjega jezika jedino formalno mjesto gdje bi se učenike moglo uvesti u svijet javnoga govora i akademskoga – smislenoga i strukturiranoga raspravljanja, opravdano je pretpostaviti da i školski program, pa time i udžbenici prate ovaj važan aspekt govornoga izražavanja. Težak (2008) tvrdi da su potrebni sati na kojima se neće samo o nečemu diskutirati, nego i sati na kojima će se učiti kako se diskutira, i to zato što ljudi više ne znaju kako se mudro raspravlja niti korisno zaključuje (Težak, 2008: 491). Za narod u cjelini je dobro da postoje sati gdje će se samo tim problemima posvetiti sva pozornost i gdje će kultura diskutiranja biti ne uzgredna, ne letimična – nego glavna tema (ibid.). Težak (2008) piše kako je *diskusija vrlo korisna gimnastika duha* i savjetuje kako je dobro učenike u ovu vrstu govornih vježbi uvoditi pripremljenim diskusijama. Pa pogledajmo

kako je rasprava i njoj srodne tema dokazivanja obrađena u hrvatskim srednjoškolskim udžbenicima.

Udžbenici u gimnazijama:

1. Dragica Dujmović-Markusi: *Fon-Fon 3: udžbenik hrvatskog jezika za treći razred gimnazije* donosi lekciju *Dokazivanje* čije svladavanje bi bio dobar uvod u *Raspravu*. Autorica donosi uvod u lekciju i stvaranje zanimanja za temu u obliku zadatka za učenike da se dokazima (argumentima) potvrdi ili opovrgne istinitost ponuđenih tvrdnji. Tvrdnje: *Čovjek se mora odmarati. Obrazovanje je potrebno svakom čvjeku. Odjeća ne čini čovjeka.*

Nakon toga slijedi definicija dokaza i dokazivanja: *Dokaz je izvod kojim se potvrđuje istinitost kakve tvrdnje, djela i sl. koju treba dokazati. Proces kojim se dokazuje naziva se dokazivanje ili argumentacija. Dokazivanjem se služimo i u pismu i u govoru. Međutim, da bismo mogli uvjerljivo dokazivati svoju tvrdnju, moramo znati kako se dokazuje (argumentira).* Nadalje slijedi trodijelni sastav dokazivanja: tvrdnja – obrazloženje zašto je tvrdnja točna – pretpostavka koja jamči istinitost uzroka.

Slijede tri jasna primjera argumentacije koja se sastoji od dvije premise i zaključka, u kojoj je konkluzija sama tvrdnja. Primjeri:

1. a) Treba zabraniti lov na kitove b) jer će se tako poremetiti biološka ravnoteža. c) poremećaji biološke ravnoteže djeluju na čovjeka.
2. a) Gustoća prometa motornim vozilima mora se stalno nadzirati. b) jer je broj motornih vozila u stalnom porastu. c) Veliki broj motornih vozila može potpuno paralizirati promet.
3. a) Stres je ozbiljan problem. b) Jer ugrožava čovjekovo zdravlje. c) Čovjeku je zdravlje potrebno za normalan život.

Za vježbu su pripremljeni ulomci iz raspravljачkih tekstova u kojima se argumentira neka tvrdnja, a na učenicima je da analiziraju proces dokazivanja. Za one koje zanima, u udžbeniku se sa strana donose pojmovi logičke pogreške, *argumentum ad hominem*, premise, konkluzija. U zadacima se zadaju a) tvrdnje koje treba dokazati te b) napisati tekst koji prikazuje koristi od čitanja realističkih romana.

Prije svega, Škarić (2011) se ne bi složio s naslovom ove teme niti s odabirom leksika. Naime, u *Argumentaciji* navodi kako je *hrvatska riječ za argumentaciju obrazlaganje, a za argument razlog, dok riječi dokazivanje i dokaz pripadaju metodi koja nastoji doći do istine, a ne do uvjeravanja drugih u nešto* (Škarić, 2011: 13). Lekcija je dobila prostora na dvije stranice, no

obrada je bezidejna i pomalo monotona, pogotovo ako se uzme u obzir da je namijenjena učenicima od 17 godina. Prvenstveno se pristupilo iz perspektive jezičnoga izražavanja, dok je moguće govorno izražavanje potpuno zanemareno. Ni na jednome mjestu ne spominje se zamisao o timskome radu, surađivanju oko procesa argumentacije, o formiranju dvaju timova za raspravljanje. Eventualni timski rad prepušten je kreativnosti i zainteresiranosti samoga predmetnoga nastavnika i njegove osviještenosti za suradničkim učenjem, jer su primjeri teza s dvjema premisama vrlo dobri i na temelju tih primjera mogla bi se razviti debata.

2. Marica Kurtak: *Učimo hrvatski jezik 3: udžbenik hrvatskoga jezika u trećem razredu gimnazije* također donosi istu lekciju, no mnogo iscrpnije i poticajnije od prethodne lekcije, na četiri stranice. Makar ostaje isti terminološki problem kao i u prethodnoj lekciji (dokazivanje i dokaz), sveukupno je lekcija poučno i jasno obrađena te bi u kombinaciji s talentiranim i aktivnim nastavnikom činila izvrsnu kombinaciju. U uvodu se učenici motiviraju na vihor mozgovih različitih pitanjima o tvrdnjama i dokazima:

Sjećaš li se koje svoje ili nečije tvrdnje i načina njezina dokazivanja? Jesi li koju svoju tvrdnju oprimirao/la dokazima, slikovito i uvjerljivo? Kakvo je značenje dokaza pri tvrdnji u odnosu na tzv. prazne riječi, fraze i sl.? Koji su znanstvenici u povijesti ljudskoga roda dokazali svoje nove spoznaje i otkrića? Jesu li svi u tome bili jednako uspješni?

U središnjem dijelu definira se i jasno objašnjava rasprava kao *znanstveni tekst u kojemu se dokazima rješava kakav problem u različitim područjima ljudske djelatnosti*. Dokaz je definiran kao *oblik logičkoga mišljenja i zaključivanja, izvorište novih spoznaja*. *Njime se potvrđuje ili osporava istinitost kakve tvrdnje*.

Slijedi trodijelna struktura raspravljčkih tekstova:

- a) formuliranje tvrdnje (*temeljna misao rasprave*)
- b) dva temeljna postupka: dokazivanje i osporavanje tvrdnje i
- c) sinteza – potvrđivanje ili odbacivanje tvrdnje.

Pohvalno u pristupu je ideja i uputa za implementiranje rasprave u nastavu hrvatskoga jezika kroz dva debatna tima – tu se nalaze savjeti za pripremu, vježbanje, oblikovanje tvrdnje i postupno vježbanje argumetiranja. Savjeti za početak raspravljanja i dokazivanja u udžbeniku se donose ovako:

U raspravi se razlikuju dva temeljna postupka: dokazivanje i osporavanje tvrdnje – njezine istinitosti ili neistinitosti. Osporavanje se dokazuje na jednak način kao i dokazivanje. Pročitaj još jedanput književno djelo. Prikupi potrebnu literaturu, prouči književnkritičke članke, zapiši temeljne misli, svrstaj ih u određeni sustav. Usmjeri svoje misli prema nekim tvrdnjama. Uoči problem. Oblikuj jednu ili više tvrdnji sažetom ili kratkom rečenicom. Na nastavnom satu predviđenom za raspravljanje čitaj svoje tvrdnje i raspravljajte o njima uz nastavnikovu pomoć. Prosudite opravdanost tvrdnje, prilagodite je ako je potrebno. Oblikuj samostalno svoju raspravu.

Savjetuje se odabrati nešto sukladno učeničkim interesima te detaljan plan za raspravljanje u nastavi hrvatskoga jezika: čitanje odabranoga književnoga djela, zapisivanje središnjih misli, oblikovanje teze, raspravljanje o svojim tezama na satu.

Na kraju se donose primjeri tvrdnji za nastavu, primjerice:

Predikat je temeljni rečenični dio u rečenici.

Dinko Šimunović je u svojim pripovijetkama pokazao tipična moderna stanja duše – strah, zebnju, dosadu i nesigurnost. Matoš je svojom poezijom blizak Baudelaireu i francuskom simbolizmu.

Lekcija je donesena iscrpno, jasno i koncizno, a ujedno je obujmila sve važne aspekte argumentiranja primjerene za hrvatski jezik u trećem razredu. Sve napisano odnosi se na dokazivanje i raspravu kao tekst, ali se može upotrijebiti i za usmenu raspravu. Makar bi bilo mjesta za poboljšanje sukladno strogim retoričkim kriterijima, ovakva priprema bila bi izvrsna za lekciju *Rasprava* u 4. razredu.

3. Dragica Dujmović-Markusi i Terezija Pavić-Pezer: *Fon-Fon 4: udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije* na dvije stranice obrađuje nastavnu jedinicu *Rasprava* počevši od *in medias res* uvoda u kojemu se učenike motivira da zamisle kako moraju sudjelovati u raspravi o televiziji stvarnosti (Reality TV) i da pripreme nacrt za nju.

Navodi definiciju rasprave kao *vrste teksta u kojem iznosimo neku tvrnju (tezu), a zatim tumačimo, objašnjavamo, dokazujemo i uvjeravamo sugovornika u njezinu istinitost. Misao se u takvoj vrsti teksta treba razvijati postupno i logično – kreće se od pojedinačne tvrdnje prema općem zaključku, a jedan se sud nadovezuje na drugi, pa su rečenice lančano povezane. Iako u raspravi možemo i opisivati i pripovijedati, središnji je način izlaganja uvijek raspravljanje.*

Naveden je, zatim, tekst na gotovo stranici i pol kao primjer rasprave na temu televizije stvarnosti s pripadajućim motivirajućim zadacima, međutim, još uvijek vrlo suhoparnima i neinventivnima. U dijelu *zanimljivosti* donosi se podatak da se usmena rasprava naziva – diskusija.

Smatramo da je ovim pristupom tema nedovoljno obrađena, te da pristup nije dovoljno motivirajući za učenike, tim više što se radi o gimnazijskom udžbeniku. Ponovno je u središtu zanimanja rasprava kao tekst, a ne kao govornička vrsta. Prevelik tekst namijenjen obradi donosi se na stranici i pol, a smatramo da se taj prostor mogao iskoristiti za pojašnjavanje nekog oblika akademske debate, njezinih pravila i strukture. Ukoliko se nije željelo zalaziti dublje u debatna pravila, trebalo se donijeti nekoliko načina iznošenja i potkrjepljivanja argumenata, jer je to, držimo, jedna od najbitnijih stavki debatiranja. Zadatci ne iskaču iz već poznatoga obrasca – nema poticaja za suradničkim učenjem niti natjecanjem, nego se donose tri duga zadatka na fakultetskoj razini.

4. Marina Čubrić: *Učimo hrvatski jezik 4: udžbenik hrvatskoga jezika u četvrtom razredu gimnazije* donosi zaokret u pristupu temi rasprave. Već na početku naglašava se da rasprava od sudionika zahtijeva znanja i vještine te vrsno poznavanje teme o kojoj se govori.

Donosi se definicija raspravljanja kao *složena i zahtjevna oblika iznšenja koji od sudionika zahtijeva mnoštvo znanja i vještina. Da bi bio valjan sudionik rasprave, onaj koji raspravlja mora vrsno poznavati temu o kojoj govori, dobro i vješto govoriti te poštovati temeljne norme uljudnoga komuniciranja.*

Temi je pristupljeno i kao vrsti teksta ali i kao govorničkoj vrsti, što mijenja perspektivu. Upozorava se na trodijelnost rasprave **teza – antiteza – sinteza** u kojemu se naglašava *dokazivanje i suprotstavljanje mišljenja* pod dijelom antiteza. To je najbliže što se u gimnazijskim udžbenicima došlo do debate. Budući da se u istom udžbeniku vrlo lijepo u trećem razredu gimnazije donosi lekcija *Dokazivanje*, a s ovim ustrojstvom rasprave misli se vraćaju na tu lekciju i znanje se stapa, možemo doći do smislene akademske debate. U njezinoj srži jest suprotstavljanje mišljenja, a cilj je *odbacivanje ili prihvaćanje početne teze* (navedeno za **sintezu**). Kao struktura rasprave navodi se: a) pozdrav b) uvodno izlaganje c) rasprava d) zaključak e) zahvala. Ukazuje se na vremensko ograničenje sudionika. Ukratko se donose upute za pripreme za raspravu te bonton u samom raspravljanju.

Makar nedostaje još nekoliko karika: da se eksplicitno pozvalo na debatiranje u učionici, dalo ideje za raspravu, upozorilo na vrste argumenata, ipak je u simbiozi s lekcijom iz istoga udžbenika za treći razred, ova obrada teme vrlo dobar početak debatiranja u razredu.

5. Marina Čubrić: *Hrvatski jezik 4: udžbenik za 4. razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Udžbenik iz pera iste autorice kao i udžbenik za gimnazije, donosi gotovu istu, nešto skraćenu verziju razlaganja lekcije *Rasprava*:

Na početku rasprave je uvodno, poticajno izlaganje u kojemu se postavlja početna tvrdnja, teza. Zatim sudionici rasprave iznose protutvrdnje (antiteze) i sukobljavanju mišljenja. U usmenoj raspravizaključak se o početnoj tezi najčešće donosi na kraju rasprave, na demokratski način, i to glasovanjem nakon što su svi govornici izrekli svoja mišljenja.

Prikazuje se trodijelnost rasprave, velika pozornost pridaje se Usmenoj raspravi i njezinoj strukturi u obliku: *uvod – teza – antiteza i sukob mišljenja – zaključak*. Ukazuje se na bonton u raspravi, poštovanje sudionika i naglašava se važnost dobre pripreme.

U tekstu nedostaje objašnjenje argumentacije, teorija potkrjepljivanja i pobijanja argumenata te vrsta argumenta. Makar skraćeno, i ovaj pristup mogao bi dati dobre debate, uz odgovarajućega trenera – nastavnika. Kako vidimo, jedan školski sat tijekom četverogodišnjega strukovnog obrazovanja, te dva tijekom četverogodišnjega gimnazijskog

obrazovanja predviđeno je za teorijsko podučavanje i uvježbavanje rasprave i dokazivanja. Možemo se složiti s Kišiček i Stanković (2014) koji kažu da se u hrvatskome obaveznom obrazovanju ne pridaje dovoljno važnosti govorničkom obrazovanju: svladavanje pravila javnoga govora, učenje argumentacije i usavršavanje govorničkih vještina nisu dijelovi uobičajenoga nastavnog procesa. Rasprava je u srednjoškolskoj nastavi dobila prostora koliko iznosi jedan školski sat, za što držimo da je nedovoljno te bi bilo vrijedno ponovno promišljati obradu ove teme u udžbenicima i shodno tome odrediti i veći broj sati za njezinu obradu i vježbu, jer kako kaže Težak (2008), *treba se prije svega naučiti kako se diskutira*, e da bi se sama ta metoda mogla primijeniti i na ostale teme u drugim predmetima. U tom svjetlu nastava hrvatskoga jezika kao materinskoga trebala bi preuzeti odgovornost za iscrpnu i temeljitu obradu nastavne jedinice debate kao dijela govornoga izražavanja.

4.3 Teze za debatno natjecanje

Potrebni su sati na kojima će se podučavati samo kulturno i svrhovito raspravljanje u svim svojim zanimljivostima i sa svojim važnim ciljevima i ishodima. Najprirodnije bi bilo da se ti sati odvijaju mnogo više nego što je to sada predviđeno, i u sklopu nastave hrvatskoga, materinjega jezika, budući da on prirodno oblikuje i usavršava učeničke komunikacijske kompetencije kroz jezično izražavanje. U obradi književnoga teksta, stoga – diskutiramo o pročitanoj tekstu (Težak, 2003).

Učenicima treba unaprijed zadati tezu, odrediti grupe, vrijeme debatiranja te urediti učionicu tako da odgovara natjecanju. Učenici trebaju proučiti što je više dostupnoga materijala moguće kako bi naveli što jasnije i uvjerljivije argumente, a suparnička ekipa kako bi ih uvjerljivije pobili. U ovome trenutku važno je napomenuti da se neke debatne pobjede, makar teza branjivija bila suparnicima, dobiju ne zato što je opći konsenzus negiranje/afirmacija zadane teze nego jer je tim ponudio uvjerljivije dokaze ili odabrao mudriju strategiju, primjerice, prihvaćanje dijela teze ali nuđenje mudrijega i uvjerljivijega rješenja za svoje stajalište od oponenta (primjerice, pobjeda negacije u tezi *Bez knjiga, život bi bio siromašniji*) (Balcer i Seabury, 1965).

U nastavku donosimo prijedloge teza koje bi mogle biti obrađene na nastavi hrvatskoga jezika u srednjim školama, kako bi kroz raspravu učenici mogli usvajati nova znanja i širiti svoje vidike. Neka teze budu poznate prije čitanja određene lektire, prije obrade određene lekcije ili književnog razdoblja, pa će učenici već prilikom čitanja lektire ili obrade lekcije zapisivati argumente i tražiti nove i kreativne potkrjepe. Neka se o tezama debatira prema pravilima Karl Popper debate kako bi se svakoj tvrdnji moglo zagledati u naličje, iznijeti pronađene argumente i potkrjepe argumenata za nju i protiv nje. Debatirajmo na nastavi jer je, kako je to Toynbee rekao, učenje jedini vid pobjede koji ima smisla.

4.3.1 Teze za debatno natjecanje u okviru nastave hrvatskoga jezika

Razred	Teze
1.	<p>Nema razlike između grčkoga kazališta i kazališta danas. Bez knjiga, život bi bio siromašniji. Marko Marulić s pravom je nazvan ocem hrvatske književnosti. Radnja <i>Odiseje</i> dinamičnija je od radnje <i>Ilijade</i>. Svi ljudi imaju iste šanse u životu. (Na temelju djela <i>Prijan Lovro</i> Augusta Šenoe). Treba biti idealist poput Jonathana Livingstona. Medijska kultura treba biti dio hrvatskoga jezika u srednjoj školi.</p>
2.	<p>Držićev <i>Skup</i> je plagijat. U hrvatskoj književnosti nije postojalo književno razdoblje romantizma. Razmetnomu sinu ne treba oprostiti rasipnost. Italija je europsko središte barokne književnosti. Bajke su korisne za suvremenu djecu. Štokavici treba dodavati i riječi iz kajkavskoga i čakavskoga narječja.</p>
3.	<p>Hrvatski realizam dao je najveća djela hrvatske književnosti. Flaubertova knjiga <i>Madame Bovary</i> utemeljeno je označena nemoralnom na pariškom sudu 1857. Tolstoj je u pravu kada tvrdi da je <i>svaka nesretna obitelj nesretna na svoj način</i>. Shakespeara bi trebalo svrstati u barokne pisce. Raskolnjikov nije zao čovjek. Raskolnjikov svojim činom ukazuje na nepravdu u društvu.</p>
4.	<p>Velike umjetnosti nema bez jake boli. (Antun Barac) Književnost služi za kritiku postojećega društvenog stanja. Apsurdno je tijekom cijele drame čekati Godota. Govoriti o starim sramotama uvijek je poučno. (Miroslav Krleža) Slobodni stih dirljiviji je od vezanoga stiha. Pjesništvo simbolizma predstavlja istinsku umjetnost. Valpurga i Martin nisu smjeli zavaravati Luciju Stipančić. Hrvatski jezik treba zakonski zaštititi.</p>

5 ZAKLJUČAK

„*Finis opus coronat. Konac djelo krasi.*“

Stara retorska

Ovaj rad pokušaj je da zagrebemo ispod površine i u moru neiscrpane literature o debati te o debati u nastavi, donesemo neke dosadašnje zaključke na tu temu. U našem postgutenberškom vremenu čovjek se najviše ostvaruje na području usmene riječi. Debata je sinteza svih govorničkih vještina jer traži analitičnost, logičnost i oštroumnost s jedne strane, ali i persuazivnost i apeliranje na emocije s druge strane.

Pokušali smo stoga preispitati metodičku obradu debate kao nastavne jedinice u nastavi hrvatskoga jezika za srednje škole te ju podvrći kritici u svjetlu retoričkih teorijskih saznanja. Kako bismo je korisno mogli koristiti kao tehniku, važno ju je jasno obraditi kao jedinicu. Analizirana su stoga četiri gimnazijska udžbenika, *Fon-Fon 3 i 4*, *Učimo hrvatski jezik 3 i 4*; te jedan udžbenik za četverogodišnje strukovne škole, *Hrvatski jezik 4*.

Debata u obveznome hrvatskom školskom obrazovanju nije dobila mjesto koje joj pripada, makar je vrijeme za nju predviđeno prema nastavnim programima za gimnazije i strukovne škole te je obrađena u udžbenicima. Međutim, to vrijeme nije dovoljno, jer je kroz četiri godine srednjoškolskoga obrazovanja samo jedan školski sat predviđen da učenici nauče strukturirano diskutirati. Tema je slijedom toga i u udžbenicima prikazana kraće i općenitije, ne zalazeći dublje ni u debatnu teoriju ni praksu. S obzirom na brojne pozitivne ishode ove retoričke vrste, a kojima se pridaje pozornosti u radu, prostor koji zauzima u hrvatskome obrazovnom sustavu trebao bi biti veći. Kako nemaju svi učenici mogućnost sudjelovanja u, primjerice, radu debalnoga kluba u školi, većom zastupljenošću govornoga izražavanja i dodjelom većega broja sati debati, ova metoda bi zasigurno doprla do većega broja učenika.

U radu se također preispituje debata kao nastavna tehnika kojom se može koristiti u nastavi svih predmeta. Učenici bi češćim korištenjem te tehnike bolje razumijevali gradivo i razvili bi vještine potrebne za promišljeno, argumentirano i uvjerljivo zagovaranje svojih zamisli te se razvili u aktivne i kritički nastrojene mlade ljude.

Na nama je koliko ćemo osvijestiti i iskoristavati obrazovnu moć debate. U toj vrsti nadmetanja intelekta, znanja i vještina, koja svojim pravilima jamči pravednost i ravnopravnost, nalazimo izvrstan edukativni alat.

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se obradom retoričke vrste debate kao nastavne jedinice u okviru predmeta Hrvatski jezik i njegova dijela Jezično izražavanje. Cilj rada bio je utvrditi koliko se pozornosti u obaveznom hrvatskom srednjoškolskom obrazovanju pridaje debati kao zasebnoj nastavnoj jedinici, ali i prikazati koliko debata može biti korisna kao nastavna tehnika u svim predmetima. Kako bi se utvrdila metodika obrade debate, prije svega prikazane su retoričke vrste u nastavi hrvatskoga jezika, teorija debate i njezini oblici te razlozi i ciljevi obrade debate u nastavi. Nastavnim programom za gimnazije i strukovne škole predviđen je određeni broj sati za govorno izražavanje, a samo jedan školski sat u četiri godine predviđen je za obradu debate. Analizirana su četiri gimnazijska te jedan udžbenik za strukovne škole iz predmeta Hrvatski jezik. Zasad debata u hrvatskome srednjoškolskom obrazovanju ne zauzima mjesto koje joj pripada usprkos njezinim brojnim pozitivnim ishodima.

Ključne riječi: debata, debata u nastavi, ciljevi debate

ABSTRACT

This thesis deals with the analysis of rhetorical speech genre, debate, as a teaching unit within the subject Croatian language. The aim was to determine how much attention in Croatian compulsory secondary education is given to the debate as a particular teaching unit, but also to show how the debate can be useful as a teaching technique. In order to establish the methodological approach to debate in class, the thesis shows the rhetoric genres in the subject Croatian language, it deals with the theory of debate and its forms as well as the reasons and goals of the classroom debate. The high school and vocational school curriculum provided a certain number of sessions for speech communication, but only one session in four years is provided for a methodological approach to debate. We analyzed four Gymnasium textbooks and one vocational school textbook in the subject Croatian language. So far, the debate in the Croatian secondary education does not occupy its rightful place in spite of its many positive outcomes.

Key words: debate, classroom debate, debate objectives

LITERATURA

1. Ajduković, D., Čorkalo Biruški, D. (2008). *Promjena stava i potreba za spoznajom kod debatanata i nedebatanata*. Pedagogijska istraživanja, 5 (1), 46.–59.
2. Aleksandrov-Pogačnik, Nina (2007). *Discipliniranost i(li) interdisciplinarnost retorike*. U: Ivas, Ivan i Škarić, Ivo (ur.), *Razgovori o retorici*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i FF press, str. 23.–29.
3. Balcer, Charles L.; Seabury, Hugh F. (1965). *Teaching Speech in Today's Secondary Schools*. New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London: Holt, Rinehart and Winston, inc.
4. Benjak, Mirjana (1994). *Retoričke vrste u nastavi jezičnog izražavanja u gimnazijama*. Govor: časopis za fonetiku, 11, 2; str. 89.–96.
5. Broda-Bahm, Ken; Kempf, Daniela; Driscoll, William (2004). *Argument and audience: Presenting debate in public settings*. New York, Amsterdam, Brussels: International Debate Education Association.
6. Bubaš, Goran (2008). *Komunikacijske vještine u nastavi*. U: Češi, Marijana i Barbaroša-Šikić, Mirela (ur.), *Jezik, književnost i mediji u nastavi hrvatskoga jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap, str. 64.–79.
7. Cota Bekavac, Miljenka (2001). *Usavršavanje kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina edukativnom raspravom (debatom)*. Suvremena psihologija, 4, 1–2, str. 121.–131.
8. De Conti, Manuele. *Debate as an Educational Tool: Is Polarization a Debate side effect? What do we know about the world? Rhetorical and argumentative perspectives*. Ur. Kišiček, Gabrijela; Žagar, Igor Ž. Charleston, SC: Open Monograph Press, 2013. Str. 275.–300.
9. Fabris, Ivica (2007). *Parlaonica kao oblik rada u okviru školskoga preventivnog programa*. Hrvatski časopis za javno zdravstvo, III, 10, 7.

10. Fileš, Gordana; Jelčić, Dunja; Jurić Stanković, Nataša; Lugomer, Valentina; Motik, Marica; Pečaver, Branka; Rožman, Ksenija; Tuksar, Marija (2008). *Zamisli, doživi, izrazi! Dramske metode u nastavi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, Pili poslovi d.o.o.
11. Freeley, Austin J.; Steinberg, David L. (2005). *Argumentation and Debate. Critical Thinking for Reasoned Decision Making*. Belmont: Thomson Wadsworth.
12. Götttert, Karl-Heinz (1998). *Einführung in die Rhetorik: Grundbegriffe – Geschichte – Rezeption*. 3. Auflage, München: Wilhelm Fink Verlag.
13. Hrvatsko debatno društvo (2015). *Zašto debata?* <http://hdd.hr/wordtest/debatni-prog/zasto-debata/> (posljednji put pristupljeno 8. 2. 2015.)
14. International debate education association. <http://www.idebate.org> (20. 4. 2015.)
15. Kemmann, Ansgar (2006). *Debatte als didaktisches Instrument*. U: *Rhetorik. Ein internationales Jahrbuch*. Herausgegeben von Manfred Beetz, Joachim Dyck, Wolfgang Neuber, Gerd Ueding; Band 25: *Rhetorik der Debatte*. Herausgegeben von Olaf Kramer. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. Str. 55.–82.
16. Kempf, Daniela (1998). *Diplomski rad: Povijest i sadašnjost debate*. Odsjek za fonetiku. Filozofski fakultet u Zagrebu.
17. Kišiček, Gabrijela; Stanković, Davor (2014). *Retorika i društvo*. Zagreb: Naklada Slap.
18. Knappe, Joachim (2007). *Osnovna pitanja retoričke teorije*. U: Ivas, Ivan i Škarić, Ivo (ur.), *Razgovori o retorici*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i FF press, str. 29.–33.
19. Koludrović, Morana; Reić Ercegovac, Ina (2010). *Poticanje učenika na kreativno mišljenje u suvremenoj nastavi*. *Odgojne znanosti*. Vol. 12, br. 2, str. 427.–439.
20. Kyriacou, Chris (1995). *Temeljna nastavna umijeća: metodički priručnik za uspješno poučavanje i učenje*. Zagreb: Educa.

21. Lukić, Igor (2013). *Debata kao nastavna metoda u predmetima društveno-humanističkog područja*. Agencija za odgoj i obrazovanje. <http://www.azoo.hr/images/razno/I.Lukic.pdf> (15. 10. 2014.)
22. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2014./2015.). *Katalog obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za osnovnu školu, gimnazije i srednje strukovne škole od školske godine 2014./2015.* <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13199&sec=2354> (7. 3. 2015.)
23. Mitchell, Gordon R. (1998). *Pedagogical possibilities for argumentative agency in academic debate*. *Argumentation and Advocacy*, Vol. 35, 2, str. 41.–60.
24. Mosley-Jensen, William, E. (2011). *Competition as Education: Bringing the tournament to the classroom*. *Contemporary Argumentation and Debate*, Vol. 32, str. 73.–78.
25. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. (2014./2015.). *Nastavni program za gimnazije: Nastavni program za Hrvatski jezik*. http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/hrvatski.pdf (6. 3. 2015.)
26. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. (2014./2015.). *Nastavni plan za strukovne škole: Nastavni program za Hrvatski jezik (I. i II. razred po četiri sata i III. i IV. razred po tri sata)*. http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/strukovne/hrvatski-4-4-3-3.pdf (6. 3. 2015.)
27. Novosel, Lidija (2010). *Nastava izbornog predmeta Govornništvo u Gimnaziji „Fran Galović“ Koprivnica*. <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2010/01/30/nastava-izbornog-predmeta-govornistvo-u-gimnaziji-%E2%80%9Efranc-galovic%E2%80%9C-koprivnica/> (15. 4. 2015.)
28. Pandžić, Vlado (2001). *Govorno i pismeno izražavanje u srednjim školama: priručnik za srednjoškolske profesore i studente hrvatskoga jezika i književnosti*. Zagreb: Profil.
29. Pandžić, Vlado (2007). *Sitni prilozi za povijest učenja i poučavanja govornništva (rasprave i članci)*. Split: Redak.

30. Pintarić, Ana; Peko, Anđelka (1999). *Razvijanje kritičkoga mišljenja u nastavi hrvatskoga jezika*. Život i škola, časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja. Br. 1–2; str. 23.–39.
31. Pletikos, Elenmari (2008). *Kriteriji procjene govornoga izražavanja u nastavi hrvatskoga jezika*. U: Češi, Marijana i Barbaroša-Šikić, Mirela (ur.), *Jezik, književnost i mediji u nastavi hrvatskoga jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap, str. 43.–63.
32. Popović, Slavoljub (1987). *Govorništvo u teoriji i praksi*. Beograd: Niro „Književne novine“.
33. Reškovac, Tomislav (2015). *Logika debate*. Hrvatsko debatno društvo. http://nastava.tvz.hr/komunikacijske-vjestine/images/pdf/Logika_debate.pdf (10. 8. 2015.)
34. Šego, Jasna (2005). *Kako postati uspješan govornik: priručnik i vježbenica retorike za učenike i studente*. Zagreb: Profil International.
35. Škarić, Ivo (2011). *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
36. Škarić, Ivo (2007). *Govorništvo i tehnika*. U: Ivas, Ivan i Škarić, Ivo (ur.), *Razgovori o retorici*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i FF press, str. 29.–33.
37. Škarić, Ivo (2000). *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.
38. Težak, Stjepko (2003). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 2*. Zagreb: Školska knjiga.
39. Ueding, Gert (2009). *Moderne Rhetorik von der Aufklärung bis zur Gegenwart*. München: Verlag C. H. Beck.
40. Varošaneć-Škarić, Gordana (2010). *Fonetska njega glasa i izgovora*. Zagreb: FF press.

Korpus udžbenika

1. Kurtak, Marica (2014). *Učimo hrvatski jezik 3: udžbenik hrvatskog jezika u trećem razredu gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Čubrić, Marina (2014). *Učimo hrvatski jezik 4: udžbenik hrvatskog jezika u četvrtom razredu gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Dujmović-Markusi, Dragica (2008). *Fon-Fon 1: udžbenik hrvatskoga jezika za prvi razred gimnazije*. Zagreb: Profil.
4. Dujmović-Markusi, Dragica (2008). *Fon-Fon 2: udžbenik hrvatskoga jezika za drugi razred gimnazije*. Zagreb: Profil.
5. Dujmović-Markusi, Dragica (2008). *Fon Fon 3: udžbenik hrvatskoga jezika za treći razred gimnazije*. Zagreb: Profil.
6. Dujmović-Markusi, Dragica, Pavić-Pezer, Terezija (2008). *Fon-Fon 4: udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Profil.
7. Čubrić, Marina, Kurtak, Marica (2014). *Hrvatski jezik 1: udžbenik hrvatskoga jezika za četverogodišnje strukovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Čubrić, Marina (2014). *Hrvatski jezik 2: udžbenik za 2. razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Kurtak, Marica (2014). *Hrvatski jezik 3: udžbenik za 3. razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Čubrić, Marina (2014). *Hrvatski jezik 4: udžbenik za 4. razred četverogodišnjih strukovnih škola*. Zagreb: Školska knjiga.